

СПОРТ
Унахцѣна вахар - керттерча моттиге

16

МЕХКА ХЪАЛ
Нувхаш кѣзигагѣа хургъяр

15

СЕРДАЛО

WWW.SERDALO.RU

ГІАЛГІАЙ МЕХКА КЪАМАН ЮКЪАРА ГАЗЕТ

№11 (12738)
Тушол
бутт,
26 ди, 2026 шу

Газет арадувл 1923-ча шера
майтсела бетта 1-ча дийнахъа денз

1973-ча шера
«Сердало»
газета
«Сийлен хъарак»
яха орден
еннай

СИЙДОЛА НИКЪ
Россах ГІалгІайче
дІакхийтта 256 шу
дизара хетабаъ болам
дІабихъар
ГІажарий-Юрта

4

САБАР - КХЕТАМ
Мархаш ийрчадоаха
хІамаш

5

ДЕГІААХАР
МагІалбика кхале
дійцар, доал деча
дакъа дегІаахара
накъаш

7

ИШКОЛА ВАХАР
Оалкамарча
дешархоша дийцар,
ГІирма яхача ах-
гІайренах лаъца

9

КУЛЬТУРА
ГІилман болат, дийна
дош, сийрда бесаш

10

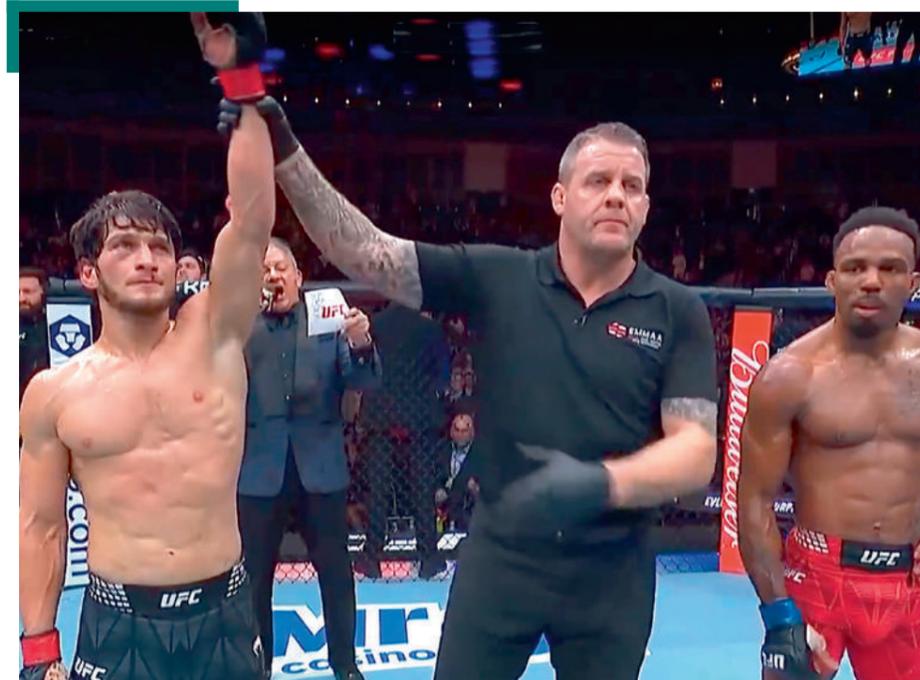
www.serdalo.ru [@gserdalo](https://vk.com/gserdalo) Дзен сердало

ЛоархІаме оагІув

Мехкада: Къаман проекташ ГІалгІай мехка
дегІаахара керттера гІирсаш

2

Толам

Эшалуш воаца
Йовлой Мовсар
котваълар Мёрфи
Леронал, Лондоне
хиннача UFC яхъе

16

Бер дарах луш долча ахчах дисар хъайцар мехкарча 500 совгIа дезало

Гаьгенаькъан Мартина

Мехкарча 500 совгIа дезало, бер дарах луш долча ахчах дисар хъайцар. Цу гIулакха тIа болх дIахьош хилар РФ моттигерча пенсионни ганзе.

«Бер дарах луш долча сертификата тIа 10 эзар сомал кIезигагIа ахча дисараш юкьеболхаш гIулакх дар из. МФЦ е СФР моллагIча моттиге Госуслуги яхача порталга гIолла дехар чудала дезар из ахча хъаэца. Банковски карта реквизи-таш оттае эзар цу тIа, хIаьта ахчан боарам сертификата тIа дисачунга хъежжа бар», - йоах тхогарча хоамо.

Хъайца ахча берашка дешийташ, заIагхой долча берашта дарба деш, иштта кхыдолча гIулакхашта дIадахийта йиш я.

«Госуслуги яхача портала «Справки и выписки» яхача оагIонга гIолла доа-лахьарча кабинете ха йиш я сертификата тIа мел ахча дисад. Хъайца ахча шо-ашта бакъахъа хеттача тай-пара дIадохийтаргда дас, нанас», - аьлар мехкарча СФР оагIон кулгал деча Йов-лой Зубейра.

Пхиь е дукхагIа бераш долча 8 984 наьна пенсе боарам къоастабеш, болх дIабихьар мехка

Гаьгенаькъан Мартина

Пхиь е дукхагIа бераш долча 8 984 наьна пенсе боарам къоастабеш, болх дIабихьар вай мехкарча пенсионни Ганза оагIоно.

«2026-гIа шу долалу-ча хана, бокьон юкьеодо-ладаьча хувцамашка гIолла дIахьош ба тахан из болх. ХьалхагIа диь берега хьожаш хинна ха мара юкьеюдацар стажа, ялх шерал лакхагIа а бацар боарам. Таханарча хувцамашка хъежача, пхиь, ялх, дIахо кхы а берашка хьожаш хинна ха стажа юкье-ейодаш я. Из деррига хIама юха хувцаш дола дехар мех-карча СФР чудала деза», - йоах тхога бенача хоамо.

«Пенсецара хIама кьо-астаде дехар чудала йиш я Госуслуги яхача портале е СФР моттиге. Пенсе баха ха кхаьча боацача дукха бераш долча ноаной дехар чудала дезац. Деррига берашка хьожаш хинна ха пенси хъа-оттадеча хана юкьехьоргья», - аьлар мехкарча СФР оагIон кулгал деча Йовлой Зубейра.

Машиннаькъий оагIонцарча полице балхах дийцар Магасе

Султиганаькъан Йоакъап

Вай мехкадас Келаматанаь-къан Махьмуд-Iаьлас кхе-таче дIайихьар Россе МВД СКФО машиний гIулакхех болча оагIон хьалха лат-тача Шметков Викторца, Россе МВД Наьсарерча ма-шиний гIулакхех болча оагIонна кулгал деча Кхуза-наькъан Батыраца. «Серда-лога» из хоам бир мехкадаь зарбан болх лелабераша.

Мехкарча цу оагIонцарча полице балхах, цу балха-ца дувзаденнарашта терко лоаттаярах дийцар кхета-че», - белгалдир вай Мехка-дас, лоархIамеча декхарех дувцаш. Иштта цига дийцар цIермашиннаькъашкара кхе-рамзлен хьал лорадарох.

КИФа балхах дувцаргда журналисташа, блогераша

Султиганаькъан Йоакъап

Кавказа инвестиционни кхе-таченых болх дIабакъахъа йиш йолаш ба СМИ доакъашхой, блогераш. Из хоам «Сердало-га» бир мехкарча Паччахьалк-хен викалаша.

«Дехар чудала йиш я укх бетта 23-ча денгара бекарга бетта 17-гIа денга кхаччалца. Минводерча «МинводыЭкспо» яхача МВЦ бекарга бетта 28-ча денгара 30-ча денга кхаччал-ца хургья кхетаче», - йоах тхога бенача хоамо. Цу йоккхача эко-

номически моттига балхах дув-царгда журналисташа, блогера-ша. Укх шерара керттера тема «Аьттон доазув шердеш» хур-гья.

Дакъа лоацаш хургбараш ба хьакимаш, бизнесменаш, ана-литикаш, СМИ болхлой. Инве-

стиционни проектх, моттигий хьал тоадарах дувцаргда кхета-че. КИФе дакъа лоацаш хургба российскийски, иштта доазол ара-хьарча моттигий СМИ болх-лой, блогераш. forumkavkaz.org. адресах довза йиш я цу балхаца дувзаденнараш.

Мехкада: Къаман проекташ ГIалгIай мехка дегIаахарга керттера гIирсаш

Султиганаькъан Йоакъап

ГIалгIайчен кулгалхочо Ке-ламатанаькъан Махьмуд-Iаьлас белгалдир, Россе пре-зидента могоаь къаман проекташ вай республи-ка дегIаяра керттера оагIув хилар, яхаш, дийцар «Сер-дало» газетага мехка кул-

галхочун зарбан болх лела-бераша.

«Дадахача шера ГIалгIайче баьча балхага хъе-жача, «баьцарча даькъ тIа» я вай республика. ХIанз вай декхар да - из боарам лора-баь а ца Iеш, еррига проек-таш дика кхоачашьяр. Вайна

гуш да из хьал дика хилар, цу юкье «Вахара хьалаш» яха къаман проект кхоачашьеча а, Россе Минфинага гIолла чакхдаларга диллача а «баьц-царча даькъ тIа» да цун хьал. Со тешаш ва, цу тайпара вай Iалашдергда хьалхашка отта-даь декхараш», - аьлар Мак-шарипа Махьмуд-Iаьлас.

2026 шера вахара юкье уж проекташ яхара дIадахийта лаьрхIад 5 млрд 788 млн сом. Карарча хана декха-раш тIаййцад 2 млрд сомал совгIа, кассе гIолла уж чак-хдалар 415 млн да. Белгал-ду, итт моттиге болх бергба-раш хьахержа баьннаб, хIанз а дIахьош я яхьаш.

Тохкам бу проекташ йоаржаяр дикка пайда беш хилар вай мехка

Султиганьякъан Йоакъап

РФ СКФО массазара видал волча Чайка Юре дахьоча кхетаче дакъа лоацаш хилар вай мехкада Келаматаньякъан Махьмуд-Иаъла. Из хоам «Сердалога» бера Мехкада зарбан болх лелаберашкара. Къилба-седа Кавказерча, вай мехкарча доагора-энергетически моттигех дийцар кхетаче.

«Къабстга йоккха терко еш дийцар ток боаггача боараме йоаярах, иштга цу оаглонцарча декхарех болча баллах. Бахархой токацара кхоачамбоацараш

юстардаха деза.

Иштга тока, ЖКХ оаглонашцара болх СКФО кхач моттиге мишта латт хьоахадир кхетаче, вай мохк а бар цу юкъе», - белгалдир вай Мехкадас. Республикан кулгалхочо теркалдир, тохкам бу (пилотни) проект йоаржаяра юкъе мехка газ, хий, ток клезигагга йоаелга; иштга цхьацц дикка пайда беш дола хувцамаш а юкъе доладаьд.

Мехкадас бахархой тлахьех ток, газ, хий зехьа цадоадара, боаггача боараме из гулакх лорадара. Вай массане терко е езаш хлама да из. СКФО доаго-

ра-энергетически оаглонца кхоачашде дезарах, цу оаглонцарча моттигашта лакха тлахьожам лоаттабарах дийцар цига.

СВО Магасерча бѳухочунна гѳо дир дарба де ваха

Гаьгенаькъан Марина

«Дакхен лорабой» ганза Галггай филиало новкъостал дир Ларххгача операце бѳухочунна Ханзаньякъан Адам Санкт-Петербург оалача шахьяре дарба де ваха.

«Ший тѳема декхар кхоачашдеш, цун аьрда кулга, кога чов хилар мина тѳа эккхарах, из тѳехьагга дабаккха бийзар. Кулга 24 операце йир цун. Цо даьча кхайкаралах ганза болхлой бувзама баьлар Р. Р. Вредена цѳерагга травматологе, ортопедѳе Къаман лорий тохкама центра керттерча лораца. Цига довзийтар этта гулакх, чѳоаггидир бѳухочунна операце яра хьал. Карарча хана, Адам лорий центре дѳавахав, цига цун лакха лорий говзал йолаш дарба дергда», - аьлар хоамо.

МВД вузашка деша дѳабехаш ба вай мехкара кагирхой

Султиганьякъан Йоакъап

Россе МВД вузашка деша отта кагирхой хьахоржаш, болх ба мехкарча полицѳе дѳахьош. Из хоам «Сердалога» бир мехкарча МВД.

«Санкт-Петербургерча, Ростовски, Волгоградски, Воронежски областашкарча, Краснодарерча, Ставрополерча Россе МВД академешка, институташка дешаргдола кагирхой хоржаш болх ба, карарча хана мехкарча МВД дѳахьош. Дий шѳера деша деза цига. Хьалхарча кхач курсе студенташта 28 эзар сом стипенди тергда, 4-ча курсагара дѳахо - 38 эзар сом. Дийша ваьлча мехкарча полицѳе балха отта гѳо дергда», - йоах тхогарча хоамо.

Российски паччахьалкхен бокьонаш лораеш, боаггача боараме шийна тѳадехка декхараш кхоачашде хьожаш болх бе ловр мехкарча МВД моттиге дѳатѳаваха вѳеза укх адресах: Магас, Кулиева урам, 14; телефон - 8 (873)-455-00-51. Укх шѳера бекарга бетта 1-гѳа ди тѳахачале де деза из. Полицѳе болх беш хилар лоархѳаме, бѳехтокхаме гулакх да. Унахцѳенон хьал миштад хьожаш, комиссѳех чакхвала вѳеза. Егѳе общѳествознани дѳаьла еза (чакхвоала балл - 42), иштга эрсий мотт (чакхвоала балл - 36).

Галггайчера 200 зѳамига саг эскарѳе амал де гѳоргва

Султиганьякъан Йоакъап

Галггайчера 200 зѳамига саг гѳоргва эскарѳе амал де тайп-тайпарча российский тѳема доакьошка, яхаш, дийцар «Сердалога» газетага Галггай Республикан зарбан болх лелаберашка.

Массехк ди даьлча, ерригача Россе санна, Галггайче дѳайолаергья герзашцарча низий мугѳарашка тлахьехаш йола бѳаьстан кампани. Из дѳахьоргья, бекарга бетта 1-ча денгара кѳимарса бетта 15-ча денга кхаччалца.

«Эскарѳе вахар лоархѳаме да хѳара кьонача сага хьал-

ха санна. Из Юмалу бѳехтокхаме хила, бокьонца вола кьонах хила. Галггай даим хиннаб тѳема гулакх лоархѳаш, уж ѳадаташ тахан а дѳахо дѳахьош да, цу даькъѳе ларххгача операце юкъерча вай кагийча наха а. Белгалду, Россе Президентѳа могадаь хиларах, карарча шѳера денз, бѳарчча шѳера кагийнах

тлахьехаш хургба эскарѳе. Цо таро лу болх дѳика вѳашагболла, говзанчашта дукха тѳалатташ бола болх атгача баккха», - аьлар мехка кулгалхочо Келаматаньякъан Махьмуд-Иаьлас.

Цо иштга аьлар, республикан эскарѳе тлахьехаш бола кагийнах шоай декхар дѳика кхоачашде кийча хиларах.

Вахар хьаьдача МВД болхлой дезалашта терко йир мехка

Султиганьякъан Йоакъап

«Мехка сагга» яхача боламга гѳолла, кхачанца гѳо дергда вахар хьаьдача МВД болхлой дезалашта. Из хоам «Сердалога» бир цу моттигѳера.

«Мехка массайолча кхалешка дѳахьа екьа еза хѳамаш дѳахьаьчар тахан мехкарча МВД доазон тѳа. Шоай декхараш кхоачашдеш, вахар хьаьдача болхлой 360 дезала укх езача хана «Мехка сагга»

яхача боламга гѳолла гѳо дергда», - йоах тхога бенача хоамо. Яьшкашка доалл итт кийла дола хьоара гали, 5 кийла йола шекара гали, 5 кийла дулх, 5 литр даьтта, иштга бе-бе Ювнаш.

Республикерча юртбоахаме гулакхех йолча министрѳевос Къаман ганза рузкъах дѳахьош да из беркатѳе гулакх.

Белгалде деза, иштга дола кхачан гѳормишаш вай мехкарча кхьболча наха а дийкъалга.

Кхалнаха шоай
зІамигача
тІормигашка
лелаяь хІамаш
корайир, Лохера
Пхьуй яхача
моттигера

Гаьгенаькъан Мартина

Къаьнарча хана
шоай зІамигача
тІормигашка вай
кхалнаха лелаяь
хІамаш корайир археологашта, Лохера Пхьуй яхача гІалай юрта. Из хоам «Сердалога» бир «Техьале» яхача тІоговзанчий Ишколе.

Революци ялале хинна дуфи чухинна кулгашца догам дуллаш тоаяь шуминг, цхьа зІамига чухьежа кизга корадир № 10 йолча малхарча кашара. Цу гІулакхо хьагойт вай къаман кхалнах цу ханарча къаьнарча шерашка а шоашка хьожаш, доал деш хиннилга.

Кизга гонахьара дото гом дІабаьннаб, хІаьта кизга ше долаш да», - дийцар тха газетага. 2024-2025-гІа шераш чулоацаш дІахьош хинна археологически балхаш дар уж.

Дукха бераш
долча дезалашта
цаІ дола пособи
далара юкъе
хувцамаш
дергда СФР

Гаьгенаькъан Мартина

РФ Президента Путин Владимира могадаьр керте лоацаш, дукха бераш долча дезалашта тІадоагІар 10% лакхдеш дезалашта пособи къоастадара гІулакха юкъе хувцамаш де лаьрхІад. Из хоам «Сердалога» бу мехкарча СФР зарбан болх лелабераша.

«Болх тІатеШа дІабахьа лерхІ. 2026-ча шера бІаьстан тІехьарча бетта 22-ча дийнахьа чІоагІлуш да юкъедихьа хувцамаш. ХьалхагІа цаІ дола пособи доагІаш хиннабоацарашта 50%-га хьоачаш оттадергда из. Госуслуги яхача портале гІолла хоам бергба берий дезалашка. Укх шерарча наджгоанцхой бетта ахча дагІац аьнна соцам баь хиннарий гІулакхагІа а юха тохкам беш хьожаргья СФР», - дийцар тха газетага.

«Дукха бераш долча дезалашта дикка атто еш вІашагІделлад из гІулакх», - белгалдир мехкарча СФР оагІон кулгал деча Йовлой Зубейра.

Россах ГІалгІайче дІакхийтта 256 шу дизара хетабаь болам дІабихьар ГІажарий-Юрта

ГІазданаькъан Ахьмад

Вай къам боккхача мехках Россах дІакхийтта 256 шу дизара хетабаь Даьхенцара безам чІоагІбарах бола болам дІахьош хилар, ГІажарий-Юртарча № 3 йолча ишколе. Вай къонача тІехьенна цу лоархІамеча хІаман истори довзийтара тІехьа дІахьош бар болам. Берашта хьалхадьккхар къаман, мехка ис-

тори довза, лархІа дезилга, Даьла къахетамца нийсденнача дикай массахана хам бе безилга.

«Сердалога» из хоам бера цу оагІонцарча министерствера. «Истореча лоархІаме бола из гІа баьккхар 1770-ча шера. Россе паччахьалкхенца цхьанкхетар къоабалдир вай мехко. Вайна а хІама тоадалара тІехьа, кердача наькъ тІа баьккха гІа беркате

хулаш, боккха лоархІам болаш хилар из бартчІоагІо.

Кхувш латтача къонача тІехьенга дийцар цу исторе, тахан мехка хІара денна хулаш долча дикача хувцамий хам беш хила езилга. Къаман культура, истори, даьшкара хьадаькка беркате Іадаташ лорадеш ваха веза саг, ший Даьхенах дог лазаш, цунца лерхІам болаш хилар хІаране декхар да», - дийцар тха газетага.

Дешархой шоай овла дика бовзаш бар. Дега тоам беш да къонабараш къаман истори тахка ловш хилар. ГІажарий-Юртарча № 3 йолча ишколе боаржабаьча боламо хьагойтар, гІалгІай къаман низ хилар - из шоай даьша даь дикаш диц ца деш, сийрда хьоане кхоллара тІехьа хьинаре къахьегаш; нийсача, беркатеча хІаман тІехьа хилар долга.

МагІалбике кердабаьккхар Комсомола 50 Шу яхача урама никъ

ГІазданаькъан Ахьмад

МагІалбике, Комсомола 50 Шу яхача урам тІара никъ тоабир. Из тоабир жагІагІум вІашагІьийна дуллаш, цо таро лу цу наькъ тІа гІашлошта а автомобилашта а паргІатта лела.

«Цу урама терко тІаяхийтар, цІаьхха, дагадеха хІама дацар. Укхаза бах ЛаьрххІача операце бІухочун дезал. Администраце аргІаргІагІа Даьхен бІухой терко ю, цох ший декхар лоархІаш

а я», - аьлар «Сердало» газетага МагІалбик-Шахьара администраце зарбан болх лелабераша.

Комсомола 50 Шу яхача урам тІа балхаш дІадахьар, МагІалбике урамашкар-

ча наькъий хьал лорадара долча аргІанарча балхашта чудоагІаш дар. Шахьара наькъаш дІахо а тоадергда, хІара миїинг вахара дика хьалаш долаш хургйолаш.

Мархаш ийрчадоаха хламаш

Галаташа гайгала яхь

Гарчакханьякъан Сали

Мархаш чакхдаьлар, дуккча наха, кхаба могочар, Далла ламал еш длабихьар из бутт. Шедола хлама хоза, тоам беш, сабарца, хьяькьалца чакхдала йиш йолаш дар, нагахьа санна цхьацца болча вай кагийча наьха оамалаш сиха ецаре, хлара шера шоашта беча хьехамах цар пайда эцаре, ладувгларе. Кагийча наха юкье ба шоашта дикадар аьлча, из футгаройна ях моттараш, цудухьа нийсса юхамаччахьа ду цар шоаш дер. Оалаш да, саг цкъа галатвала тарлу, амма шозлагла цо галат дойя, цу сага хьяькьала боарам лоха хилара белгало я из. Кхьча дешашца аьлча, Ювдала хилара белгало я.

Хлара мархий цай мел долча хана; нах лозабу, боабу сиха хехкача машинаша, тлехьа тлабоагларашта масал хила дезар цу тайпарча хламах. Хилац цох масал, юха а юха а цхьаццадолча коашка таьзеташ увтт, мархаш дастарца дувзадenna дог гюздalara метгел, шоай дезалашта юкье сакьерда деза нах лорий дарбанчешка бада, мискача ноаной саготдеш, царга шоашта тлормигаш тлехьакхухийташ. Хоза дий из? Влалла дац. Цул совгла, ийрча а да. Фу бахьан долаш, малагча гулакха влашкаетташ я уж машинаш?

Укхаза бахьанаш тайптайпара да. Цхьайолча хана нийслу ер мо йола моттиг. Мархаш доасташ машинаца аравала ловш хул хийла зламига саг. Ши-кхо ди хьалха эц цо иномарка. Ше кьонах волга, нахал эшаш воацила длахайта ма дезий. Массехк ди хьалха ийцача машина тла хайя, марха кьоабаладувца вода. Хакха а мича хов лерттла, мичахьа саца веза, машин ю мишта оттае еза а мича хов. Цу тайпарча сага чу фу дахьаргда? Даьра, дахьаргда цо дикадар-м, цхьан халкьа илле тла аьннача тайпара «даьна - бала, нанна - гайгала» яхьаргья-кх. Цох тара хлама дагадехача сага «тормоз» тоха еза дасанас.

- Машин хакха хой хьона лерттла? - хатта деза ший тлехьенга. - Лелаяьий ла хьалха цаккха?

- Лелаяьяц.

- Лелаяьеце, укх коара ара-м варгвац хьо, влалла гунахьа доацача наха качгоргва хьо. Бита нах, - ала деза дас.

Нагахьа санна во ладувгаш веце, лаьдалга длачувала мегаргва из мо вола дезалхо. Из дуккха

дикагала да, ше а нах а боабакхоана таьзеташ оттачул.

Сона вовзаш цхьа саг ва, дуккха шераш (ах бляш шера) машинаца лелаш даьхад цо. Такси а лелаяьий цо цхьа авари ца еш итгаш шерашка, ший машин а лелаяьий, воккха хьаким кхувлаш а даьккхад итт шу. Бакьда цайш долча хана, базара юхевахалоархлавац из.

- Со ма вигалаш цига, - оал.

Ший бехках хлама хилар кхерац из, наьха бехках шийна зулам далар кхер. Зулам деций, хьа ценача машинах оаггув хьяьбекха ийрчаккхар, кулг лозадар, ког лозабар. Лоравалар да из. Иштта берригаш лоралоре, мархаш доастача дийнахьа елха езаргьяцар цхьанна наьна.

Укх шера мархаш доасташ вай республике яь авареш бахьан долаш саг веннав Шолжа кхале, 25 сага човнаш яьй. Уж дерригаш кхьа дийнахьа хьахинна зуламаш да. Вешта аьлча, травматологе отделени хьалйиззал нах ба лозабараш. Ховш дац уж берригаш берзаргбий, хетаргахьа, царех цхьабараш залапхой болаш баха безаш хурмба.

Дукхагча хана еш йола авареш машинаш сиха хехкарах ю. Йохаяь лагта машинаш бларгаяйча хеталу, астагифируллах, самолёта сихалца (скоростаца) венацох ма тара ва цу тла ваьгла саг. Цкъаза из малагала тайпа машин я ховргдоацаш, аьшка гурмат хьаю цох. Шоллагла дола бахьан да аз лакхе хьоахадаьр. Машин лалла шийна ца ховшше, боккхача новкьа воалл хийла зламсаг. Цхьачар киса дийша каьхат доаллаш а хилац, цу тайпарча кагийча наха шоашта хьатлаязьелехь металломо длачулу шоай машин. Сенна ду из зе? Дукха мах болаш хлама ма йий машин. Иштта пайда боацаш дойтачул, дикагала дар цунна из ахча мискача наха длагоре, Даьлагахьара а нахагахьара а маьл дукхагча хургбар цунна Безача Мархий бетта.

Цхьабараш машин наькь юккье ю а оттайийя, марха кьоабаладувца длачуболх. Вожаш, машин лерттла лелаш йоацилга ховшше, арабоал цу тла хайше. Кхоалагбарашта хлама мала а оза а дагадох. Марха кхьба ма даьннадий, хланз коьняк мала а мегаргда, укх деношка Магасе ухаца автобуса тла ваьгача цхьан зламигача сага яхьача беса. Иштта да-кх наькьа сурт, эггара сабарегла хила безача деношка. Цудухьа чудахьац цар дика. Влалла марха кьоабаладувца ара ца боалаш, шоай цлагла баьглабаларе

гюйле яр царна, уж хатараш хьадечул, наха саготонаш тлаяхьачул.

Мархаш доастача бус Магасе вахача сона моттаделар, се цхьаннахьа тлема доазонна юхе ва. Герзаш герзаш дар уж столице дийттараш! Дладийцача тешаргвоацаш, чоагла дийттар. Магаса эгла йисте вах со, магла йистера юбаькхараша дийцачох, цигахьа пулеметаш ийитгача санна хетаденнадар царна. Бусалба лаьдалах доагаш да из, е наха шоашкара леладеш «ловзараш» да? Сона дийцачох, бусалба мехкашка цу тайпара ладат дац. Цхьадолча мехкашка сарахьа марха доаста ха хьатлакхача йоккха топ косс, хлама даа мегаргдолга хьахайташ, цу тайпара моттигаш Юхерча Малхбоален мехкашка а Туркий мехка а я йоах. Бакьда вайцига доаллар-м цхьаннахьа доаллий-хьогл? Бадьелча доладеле, цкъаза ах бийса яьлча а кхувсаш хул герзаш. Бераш марха кьоабаладувца арадоала ха ма йий из, царех бер лозадойя шийна а бер дарашта а боккха бала ма бой цу сага. Из дага хлана доац. Вайцига а бакьахьа дар из лаьдало ше дича. Масала, Рамадан бутт чакхбаьнна марха доастача сарахьа, лаьдала болхлоша герз кхессача е шатлакх гойтача кхоачам бар, аьнна, хет сона. Мархий бутт чакхбаьннилга ховргдар цох, цига денз длаийккхар совлен да, бусалба наьха цай ийрчадоаккхаш а да.

Са зламига волаш, мархаш дастара кеп а клеззига кхьча беса яр, хланзарчох тара йоацаш. Мархаш доастача буси шоллагча дийнахьа делкьа ха хиллалцеи лела йиш йолаш дар бераш, из цар ха яр. Малача наха ши ди лора - хьалхареи шоллаглеи. Кхалнах из цай дезде кхоалагча дийнахьа болхар. Укх шера бераш шоллагча дийнахьа сарахьа лелаш дайра сона. Из-м кхы зене хлама дац, хлаьта а массадолча хламанца ший боарам хила беза, хьалха вай даьша леладаь ладаташ хувца а ца

герташ.

Тхьовра каст-каста хьехадора йовлакхаш ийдеш мехкарашта хулаш дола зе. Цу хана ийдаьраш йовлакхаш мара дацар. Хланз, цох кхоачам ца хеташ, йовлакхаш а, пазаташ а, шоашта дага мел дийхар а лу. Уж ца делча а, бехк баккха мегаргбац царех. Наьха таронаш тайптайпара я. Из доагаш да дараашта а.

Мархаш дастале хьалха, «Авангард» яхача тика чу нийселар со. Цу чура вай кхалнах зувш цхьа ха яьккхар аз. Фу дар цар ца эцаш?! Ананасаш, бананаш, влалла сона фуй ца ховш йола хламанаш.

Сайна вовзача цхьан сагага аьлар аз:

- Малав мархаш доастача дийнахьа хьоашалгла ваха, ананас юах вагларгвар?

- Даьра, ба-м ба хьона юараш а, - аьлар цхьанне.

- Из хац сона, са сесага сона-м 100 эзар сома водж техар, - аьлар шоллагчо.

Юххера а, из деррига совдаьле латгийс. Кхалнах хьехамаш де валлац со, бакьда совлендар эшаш дий-те, аьнна, хет. Цкъаза хлама совхозде герташ, ийрчадоаккхаш хул. Метта юкье цох оал стилистически галат. Истол а оттадаь шу а ший стиль йолаш, галат доацаш хила дезар, аьнна, хет сона. Вай заман чухьа банаьнаца е ананасаца саг цецвоаккхаргвац. Вайнаьха даар хила деза вайнаьха шун тла. Из хоза да. Вешта, из кийчде ховш кхалнах дукха биса а бийхьогл? Малара дагахьа волча зламигача сага, автобусача баггача кхалнахага хьаттар:

- Кюлд чуелла члаьпилг де ховш кхалсаг йий укх чу?

Цо из малара дагахьа воацаш аьннадаларе, цленхашта а уйла е мегаргйолаш а хатар дар из.

Кхы а да уж-м, вай мархаш хозагла хилийта де йиш яраш, уж ийрчадоахаргдоацараш. Дала лалашдолда вай, Дала сабар лулда вайна, длахо длаьодача хана бусалба наьха керттера цай хоздергдараш лаха а юаде а.

Наьсарера моттигаш тоаяра тлехьа кьахьегаш ба хлара денна

Султиганьякъан Йоакьап

Наьсарера моттигаш тоаеш, кьахьегаш ба болхлой, бляьстан денош хьаоттарца. Из хоам «Сердалога» бир шахьара администраце.

«Урамашка лостам беш, массе тайпара наькьаш цендеш, арабаьнна боакх Гуйрийна денз. Цул совгла, Муцолганьякъан цлерах болча урам тла жагала билла, никь шаьрбир», - йоах тхога кхьача хоамо. Боаггача боараме болх длабахьара тлехьа тлаьхожам лоаттабу тахан шахьара дас.

Мархий цай хьатлакхача, цунга хьежжа деррига наькьаш машинашта, гаш леларашта паргата хилийта герташ болх длабихьар.

Наьсарерча дарбанчен юхерча дозон тла лакха хьехаш длаеглар

Султиганьякъан Йоакьап

Мутагаланьякъан цлерах болча урамерча Наьсарерча дарбанчен юхерча дозон тла лакха хьехаш длаьоглаш, аре баьц-царьерзаеш боакх тахан. «Сердалога» из хоам бир шахьара мэре.

«Шахьара да цу моттигага хьожаш, де дезачун соцам беш хилар хьалха. Пашлой никь билла, гаьнаш, зизаш, кютаргаш длаегла тоае езилга белгалдир цо из моттиг. Хлаьта тахан болхлой из деррига кхоачашде арабаьннаб, бляьстан хозача деношца дегаш ловзаш», - йоах тхога бенача хоамо.

Низах чоаггьенна йола лакха, хоза хьехаш бларгтаотташ я. Иштта цига гашлой никь тоабегба, асфальт булларгба.

ИнГГУ студенташа дийцар, ГалгГайче Россех дIакхетар мишта хиннад

Газданаькъан Ахьмад

ГалгГай паччахьалкхен университетта исторически факультете Илман семинар хилар, халкъа цъхоагIон Шу хилара хетаяь. Цига къамаьл дир кхетачен юкъе дика дакъа лоацаш хиннача шоллагIча курса студенташа. Дийца керттера дош дар ГалгГайче Россех дIакхетар.

«Семинар дIахьош, хургболча историкаша докладаш йир, цига хоадам болаш къоастайир исторен оагIонаш, гIалгГай къам Российски паччахьалкхенах дIакхетар мичахьара хьадоагIаш да, цун керттера денош, юридически оагIонаш йийцар, иштта белгалдир из вахара-экономически, культурен оагIорахьа мож дегIабара мишта накъадаьлар», - аьлар «Сердало» газетата ИнГГУ.

Доклад еш хиннараша архива материалаша ца болх бир. Цо таро елар, хиннар дувцарал совгIа, цун кIоаргга мах оттабе.

Кхетаче хиннача къамаьло хьагойтар, цу тайпара темаш ювцаро дикагIа довзийташ хилар къамашта юкъера гIулакшаш, вай мехка къамий цъхоагIо.

ГалгГайчен УФС моттигерча чарахьий вахар аттача доаккхаргда

Гаьгенаькъан Мартина

ГалгГай Республикан почта бувзама Федеральни Урхаллено аттача доаккхаргда чарахьий вахар. Цу наьха Россех почте гIолла шоаш баьча пайдах бола хоам дIабахьийта таро хургья.

Урхаллен болхлоша яхачох, уж каьхаташ дIадохьийт заказах, чарахьал дара бокьо хьаеннача моттиге. Из де йиш я моллагIча республикан почта отделене. ДIахо цу сага гуш хургда номерах из маца дIадахьийтад.

Говзанчаша могаду хьалхе из каьхат мишта хила деза хар а, уж каьхаташ хьалххагIе кийчдар а, цу юкъе гIалат нийслургдоацаш.

«Цо таро лу закон нийса леладе, чарахьий таронаш лорая», - аьлар ГР УФС.

Ший мел дола хьинар Илманна дIаденна саг

ГалгГайче лерхIам бу воккхача Илманхочун Крупнов Евгене

Газданаькъан Ахьмад

ГалгГай паччахьалкхен Малсаганаькъан Т.Х. цIерагIча мехктохкама музее хьабийлар цIихезача археолога, кавказоведа, исторически Илмай доктора Крупнов Евгений Игнатьевича хетабаь гойтам. Цун цIи ювзаенна я ГалгГай мехка исторически Илмай оагIув дегIаярца. Крупнов Евгений хиннав овлангара денз мохк Юмабар чIоагIа кIийле йолча боарам тIа даьккхар; кIоаргга гIалгГай культурен, этноса овла хилар дIа а гойташ.

«Крупнов баьхан долаш, Юмадир ГалгГайчен мах бола культурен сийленгаш, борза замангара, скифашта хьалхарча ханашкара хьадоладенна, юкьерча бIаьшерений ханашка кхаччалца. Илманхочун къахьегам тахан а Кавказа тохкамхой керттера книжка да, лоаме баьхача наьха архитектурен, вахара, дин кIийле йолаш. Къаьстта цо вIашагIделлар ГалгГайчен къаьнара истори довзар, цо хьабийлар гIалгГай малхарча кашамий тамашийна белгалонаш», - аьлар «Сердало» газетата республикан мехктохкама музее.

Гойтама чудагIаш да архива каьхаташ, сурташ, кхыдола гIирсаш, цар хьагойт гIалгГай къаман белгало гойташ йола культурен къайленаш. Гойтамо тIахьех цIихезача Илманхочун дагалоаттама кхетаче дIайихьа а ца Iеш, хургдолча ноахала исторически тIехьале лораяр хьалхадаккхар.

«1971 шера Москве хьакхеллар Крупнов Е.И. «БIаьшерашта юкьера ГалгГайче» яха монографи», - аьлар музея кулгалчо Саганаькъан Мухьмада. Цу балха истори ший тайпара да. 1941 шера, Евгений Игнатьевича кандидата дессертаци йовзийтар, из бар дунен Илман юкъе гIалгГай истори вIашагIтеха баь хьалхара болх. Ше арахе-

чача книжка дешахьалхенца Илманхочо йоахар: «Укх балха кеп тох аз, дика тIехьависа, Кавказ тохкарашта а хьалхарча арIагIа гIалгГай къаман а хьалхашкара сай декхар кхоачаш деш. Цу къаман истори довзара тIакхувш, болх бе со волавелар кхы а МГУ студент волаш».

Хала хете а, Крупнов Евгений укх дунен тIара дIавахар, ший керттера книжка кеп теа арадоалача хана. Цун дешахьалхе язйир, «Автор дагалаьца» яха корта болаш, цо хьийхача, цун дикагIа волча новкъоста, цIихезача археолога Р.М. Мунчаева.

Горваьнна советски историк, археолог Е.И. Крупнов ваьв 1904 шера, тушолла бетта 16-ча дийнахьа. Цо Даьхен Илман юкъе сийрада лар йитар. Кьилбаседа Кавказа юкьерча бIаьшерений археологе, Кавказа къамий этногенеза лоархIаш волча Илманхочох цаI хилар цох.

«ГалгГайчен тIема гIалаш... я цу мехка бахархой архитектура, гIишлон говзала овла бола лакхаленаш. Цар цецвоаккх кеп атта хиларах, сийленгаш санна ший тайпара, совдар юкъе а доацаш, хьалъетта уж хиларах. ГалгГай гIалаш, шоай хана сага сакхетама атта йовзаргIоаца къайле йола тамашийна гIишлош хиннай, тахан вай хана сага сигала вахара боаккхаш бола гIа санна», яхаш белгалду Крупнов Евгений Игнатьевича ший «ГалгГай юкьерча бIаьшерений материални культура» яхача балха тIа.

Илманхочун цIи йовзаш я, Кавказаца ювзаенна. 1920 шера, Владикавказе пединститута этнологически отделене студент волаш, цо яккхар лаьрхIа йола кхай тIарча балхий ишкол. Ший хьехархочун, профессора Л. П. Семенова, ГалгГайчен доазонаш тIа экспедицеш дIахьош хиларо кIийле йир мехка овлангара тохкамаш дара.

1930 шера, Владикавказера дIаваха Крупнов МГУ яккха

ваьлар. Цун профессионални никь дIаболобеллар Паччахьалкхен исторически музее, цига болх беш хилар из ткъа шера совгIа (1929- 1951). 1937 шера денз, цо цъхана дIахьора СССРА АН материални исторе Института болх музее балхаца.

Из эггара чIоагIагIа Илмах чуйинна ваьлла ха яр 1950-1960 шераш. СССРА АН археологе Институте, неолита, борза оагIон кулгалхочун гIонча волаш, из хилар Кавказа къаьнарча исторе керттерча говзанчех цаI. Цун къахьегам тахан а ба эшаш Россех кьулбехьен археологически культура тахкара.

Крупнов Евгене доккха дакъа юкьеденд ГалгГайчен шира истори довзара. Палай, малхара кашамий архитектура тохкаш, из гIаш чакхьаьнна ГалгГайчен лоаме дукхагIа йолча моттигашка гIолла, Илман керда археологе гIишлош хьаеллаш. Илманхо моттигаш ахкарах кхоачам беш хиннавац. Цо терко тIаяхийтай гIалгГай фольклора-этнографте тIехьаленна, из мах бола исторически хьаст хиларах тарра.

Дукхача шерашка, Кьилбаседа Кавказа археологически экспедицеш дIаяхьарах, дукха хоамаш хилар, уж кертте латтар «Нохч-ГалгГай АССРА (Шолжа-Гала, 1968 ш.) исторен» хьал-

харча тома.

Цо таро елар Илман оагIорахьара гIалгГай, нохчий овла бовза, Центральни Кавказа бахархой материални культура лелаяра юкьера бувзам тахка, иштта цунца чIоагIде, гIалгГай къаман культура кIоаргга моттигера овла болаш хилар.

Туханарча Илманхочо Харсенаькъан Бориса белгалдечох, цу ханара антропологе дакъь тIара тохкамаш, лингвистика, этнографи хьагойташ да гIалгГай Кавказа къаьнара этнически моттигера къам хилар.

Евгений Игнатьевича, Кавказ йовзара даь тохкама балхаш, Илман тIехьаленаш, ший балха мутIахьа хилар, лакха мах оттабеш, хьалхадар паччахьалкхено, юкьарлоно.

Археологи, истори Юмадара цо юкьедена дакъа белгалдир лакхача боарам тIа. Из хилар Ленински преме лауреат, цунна иштта ЦIеча Байракха орден, дукха майдилгаш елар. Цу совгIаташа хьагойт, Кавказа тохкамаш дара кIийле чIоагIьяь вола из дунен вовза Илманхо хилар.

Къаьстта ГалгГайче из лоархIаш ва, цо дукхача шерашка дIабихьача балха мах оттабу. ГалгГай Республика меттаоттайича, цунна елар венначул тIехьагIа - мехка доккха совгIат - «Карахдаьннарех» яха орден. Из дар цун болх кIоаргга тIаэцаш хилар, гIалгГай къаман овлаш цо тахкарах баркал оалаш хилар.

Тухан, Крупнова цIи исторе оагIон тIа язьяь Ийнаца, из яхаш я ГалгГайчен мехка. Цун цIи сийленца лелаю республикан Археологически центр, цун экспедице гIулакх дIахо дIахьош да. Мехка столице Илманхочун сийна цъхан урамах цIи тиллай. Магасе 2014 шера лаьрхIа хьабийлар цун цIерах йола салоIама моттиг, цига латт борзах хьадаь Евгений Игнатьевича оттадаь сийленг.

Е.И. Крупновх бола дагалоаттам лорабу кердача Илманхой ноахалаша, хIаьта гIалгГай къаманца цун цIи яхаргья даим.

МагIалбика кхале дийцар, доал деча даькъа деглаахара наькъаш

Газданаькъан Ахьмад

МагIалбика кхален администраце кулгалхочо Къоастой Iаддал-Хьамида аргIанара кхетаче дIайихьар ший гIончашца, боахамий кулгалхочца. Дийца дош дар хаттараш кхоачашдар - эскаре тIахьехача кампанегара

хьалхашка латта декхараш кхоачашдарга кхаччалца.

«Кхетаче белгалдир, эскаре тIахьехаш йола кампани дIаяхьа кийча хилар. Шахьара кулгалхочо хьалхадаьккхар, наха из болх дикагIа дIабовзийта кхетаче яр. Иштта дийцар шоай доалахьара боа-

хамаш, лаьтташ тIачIоагIдара болх дIабахьа безарах. Къоастой Iаддал-Хьамида тIадиллар из болх сиха дIабахьар. Цу юкье дийцар коммунални хьалех доагIаш дола декхар хьадаккха дезар, цо таро лу ЖКХ оагIорахьа бахархошта лерттIа вахара гIулакхаш лоаттаде. Кхыдо-

ла аргIанара хаттараш а дийцар кхетаче», - аьлар «Сердало» газетага цигарча администраце.

Кхетаче дIахьош лаьрхIа дола хаттараш къоастадир. Цу тайпара кеп йола кхетаче дIахьош хиларо новкъостал ду кхален таронаш нийса лелае.

Шахьара моттигаш кердайоах

Газданаькъан Ахьмад

МагIалбике дIадоладаьд шахьара урамий куц тоадара дола балхаш. Цу юкье МКУ говзанчаша нувхаш чутувса яьшкаш хувцаш лат. Уж хаттараш кхоачашде лаьрхIар наха дехарах. Цо таро лу шахьар цIена лелае.

«Карарча шера хьалхара керда контейнераш оттайир Осканаькъан С.С. урмах, цига шахьара бахархой дукхагIа хул. Керда нув-

хашта йола яьшкаш оттайро МагIалбика куц хувцаргда, иштта из цIена лоаттае новкъостал дергда. Кхыйола моттигаш а кердайохаргья, нувхашта яьшкаш оттаеш, урамаш тоадеш», - аьлар «Сердало» газетага МагIалбика шахьара администраце кулгалхочо Галай Мусас.

Доозош тоадар - из дац йоккхий гIишлош хьальеш хилар. Шахьара Iаьдало тIахьех кердаьхьа моттигаш лораяра, МагIалбик цIена, хоза хилийтара.

Къаман пандарех йолча Ерригача Россе фестивалага кийчо еш ба мехка

Газданаькъан Ахьмад

Ерригача Россе моттигашка дIахьош йолча къаман пандарех йолча фестивалага кийчо еш ба тахан вай мехка. Россе къамий цхьоагIон Шера хетаяь йола из йоккха кхетаче дIахьоргья Ставрополе, укх бетта 29-ча денгара 31-ча денга кхаччалца.

Вай республикан мукъама оаз йовзийтаргьяр я

МагIалбика кхален културан Двореце болх беш йола «Лоаман оаз» яха ансамбль, кулгал деш БайсахаровIар Мадина йолаш. Белгалде деза, из тоаба вай мехка дикка цIихеза йолга.

«Къилбаседа Кавказера, Россе Къулбехьера 12 моттиг я йоккхача фестивале шоай говзал гойтаргьяр. Къаман юкье леладеш дола пандараш хьадеш бола говзанчаш а хургба цига даькъа лоацаш. Вай мехка лелаш йола

хIамаш дIайовзийта, начIал дIахьоккха аьттув ба цига.

Къилбаседа Кавказа културан оагIонца лоархIаме, боккха болх ба ала дезаш кхетаче я дIаяхьа лерхIар. Вай мехкара цига йодача тоабан хьалха хургья РДНТ исбахьален оагIонцарча балха кулгал ду Абдурзаканаькъан Аьсет», - дийцар «Сердалога» мехкарча къаман кхоллама ЦIен хьалха латтача цIихезача културан болхлочо Зурабанаькъан Ахьмада.

Президентски ганзо хьаллоацаш, йоаржаеш я из проект.

«Керда доазув» яха вахара културан оагIонцара Ганз я фестиваль вIашагIеллар. Кечам беча даькъа лоацаш ба Поленов Д.В. цIерах дола Российски Паччахьалкхен кхоллама ЦIа, Ставрополе културан гIулакхех йола министерство, Ставрополера къаман кхоллама ЦIен боллой. Таханарча Россе вахаре боккха, лоархIаме болх ба боаржабер.

РФ миграционни бокъонех дувц бахархошка мехкарча тохкама КОМИТЕТО

Султиганаькъан Йоакъап

РФ миграционни оагIонцара бокъо лораче езилга хьалхадоаккх бахархошта мехкарча Россе Тохкама комитето. Из хоам «Сердало» газетага цу моттигера бу.

«РФ УК 322.1 ст. гIолла бехктокхаме озаргба, цу оагIонцара бокъо лораче боацаш, РФ доозон тIа хьатIабаьнна кхыча паччахьа карара бахархой», - белгалду Тохкама комитето телеграм-оагIон тIа.

Цу оагIонцара бокъонаш лораче цахилар, Iаьдала болхлоша бехктокхаме озаш хIама да. Цу юкье да гIод тохар, ха тохар, цхьацца йолча моттигашка къахьега бокъо ежкар, иштта кхыдараш а.

Цудухьа миграционни оагIонцара бокъонаш йовзаш хила беа нах. ХIама довзаш хиларо гIалаташ а кIезигагIа дайт.

Наркотик йоалла баьцаш лехаш, дIайоахаш; болх дIахьоргба мехка

Султиганаькъан Йоакъап

БIаьстан денош хьаоттарца, наркотик йоалла баьцаш лехаш, дIайоахаш болх дIахьош хургба мехка. Навсарен кхален администраце болхлоша бахархошка кхайкарал ду, цу гIулакха юкье даькъа лацар дехаш. «Сердалога» из хоам цу моттигера бера.

«Наркотик йоаллаш йола баьцаш (кIомал, мак, иштта кхыяраш) мичахьа я хоам бар дех тахан», - йоах хоамо. Юртарча е кхален администрацешка хоам бе беза сага, из тайпара моттиг мичахьа я шийна хайча. Цу гIулакхаца боагIаца боараме лерхIам хила беа вай.

Къона тIехье наркомани яхача доккхача, бIехача зуламах лораче бола болх ба из, вай массане даькъа лаца а дезаш. Навсарен кхален бахархошта хьалхадаьккхар хоам бар малагIа адресах хила деза: Эккажъонгий-Юрт, Саккхаланаькъан цIерах болча урама № 56. E-mail: adm-nazr@mail.ru.

Нахъара маьчех дуса дакъа корадир, Гирети яхача галай юрта

Гьагенакъан Марина

Гирети яхача лоаман юрта къахъегаш боакча археологашта нахъара маьчех дуса дакъа корадир. Галашка бахаш хиннача вай даьша лелая хинна маьчеш я уж тхьоврача хана. «Галай хьисапел долча лаьттан кIалхарча №3 йолча малхарча каша корайир из.

ЧIоагIа лоралуш болх дIабахъа беца цунца. Ше хиннача тайпара из меттаоттае хьожаргба цу оагIонцара болхлой. XVIII-ча бIаьшере гIалашка бахаш хиннача вай къаман наха лелаяб гIирс ба из, истори-каша белгалдечох», - дийцар «Сердалога» «Пехъале» яхача тIоговзанчий ишколе. 90 шу даьннача ПхьугIой лоархIаш волча Элмарзанакъан Ахьмада Ювсапа белгалдечох, бера хана гIалан чухънахъа нахъара маьчеш лелайора цар, хIаьта кIалха ферташ ядаш хиннай.

«Иштта йола хIамаш атта корайоагIаш яц гIалашка. Кхеран яьшкашка, лаьттан кIалха тIорска хIамаш ехе, цу хиле дIайоал. Малхарча кашамашкара хьал бахъан долаш, ца йохаш йисай маьчеш», - дийцар тха гьазетага.

Исторически лоархIам болча хIамашта хетаяь семинар дIахьоргъа мехкарча НИИ

ГIазданакъан Ахьмад

Лохера Пхьуй, Гирети яхача гIалай юрташка археологашта кораяьча хIамашта хетаяь Илман семинар дIаьхъа лерхI Илма-тохкама институте. Къаман истореца лоархIаме болх ба цига дIахьоргбар.

«Лохера Пхьуй, Гирети яхача гIалай юрташка тахан кораяь йола хIамаш гIалгIай къаман истореца лоархIаме бувзам болаш я. Цу моттигашка археологашта корайоагIаш йола хIамаш вайна массанена еза, боча хила езаш я, хIана аьлча вай селханара истори да из.

Къаман Iадаташ, культура йовзийташ, дуккха хIамаш таханарча къонабарашта гучадрохаш йола хIамаш я уж. Цу оагIонца дувзадена-рех дувца лерхI семинаре», - дийцар «Сердалога» НИИ этнологех болча оагIон кулгал деча, философех долча Илмай кандидата Харсенакъан Бориса. Семинар исте-ьяьлча, гIалай юрташкара кораяьча хIамашка хьожаргба берригаш.

Йоазонхой совбаьнна зама

МалагIа бокъонаш я язdech сага?

Дукха хIама бларгадайнача сага, дукха ховш а хул. Со укх дунен тIа ваха йIаьха зама я. Байнаб сона къахъегама турпалаш, гIорбаьнна йоазонхой, цихеза спортсменаш, артисташ, кхы а массагIа ва уж, берригаш бийца варгвац. Цу берриганешта юкъе сий долаш а лоархIаш а бар йоазонхой... ХьалхаргIа бар, хIанз-м бац. ДагадоагIа АхьмадовIар Раиса яха нохчий поэтеса йоазонхошта керте лаьтта шераш. 30 йоазонхо вар нохчийи гIалгIайи верригаш, цхьабакъда уж духьал цIераш а йоацаш, бокъонца бола кхолламхой бар. Кхетаченашка се ваьгIа дагадоагIа Боканакъан Ахьмада, Чакхенакъан Салида, Пхьилекъонгий Махьмад-Салида, АйдамировIар Абузара, АрсанукаевIар Шайхена, РашидовIар Шаида, Ведажанакъан Ахьмада, кхычарна юкъе. Уж къаьнагIа бола йоазонхой дIабаьннаб, со-м хIанз а вахаш ва, царех бола дагалоацам беца мухь мо сай дег чу лелабеш. Таханарча заманга диллача, хьалхагIа дуккха дикагIа лоархIар, сий дора йоазонхой; бакъда цу хана а кхоачам боллаш теркам бацар цар.

Со зIамига саг волаш, цхьа къаьна доттагIа вар са, Хамхой Ахьмад яхаш. Цо сох а оалар, ший «къона доттагIа ва». Ахьмад бецаме а нах дукха безаш а саг вар, бегаш дукха безаш а вар. Цхьайолча хана геттара ценхашта хIама оалар цо. Республице гIолла дIа-юха ухаш, Элмарзий Ахьмадага наха хьалхашка къамал дайташ лелаш цхьа юкъе яьккхар оаха. О тхо ца кхоачаш моттиг яцар! Наьсарерча «Электроинструмент» заводе, Ведана ОкуевIар Шима волча, МагIалбикерча УБР, Махьмад-Хи тIарча мехкдаьттеи гази чакхйоахача заводе, Наурерча набахта хилар тхо. Массанахъа везаш тIаьцар Россее гIорваьнна артист яха цIи лелаяь иллиалархо, поэт, композитор. Доданакъан Iамар-Iаьла волча, иллиалархо хинна Бларахой Мустафа волча хилар тхо. Амма поэтIа Кхоартой Мурада тIакхоачадаланзар тхо, цунна тIехнахъа чIега теха, тика тIа яхаяр цун фусам-нана. Из чурга хьожаш лагта тхого ха а яцар, хIаьта а корага даха бларгтехар оаха Мурадах. ТIехьагIа-м тхо а из ше а велар цу дийнахъа нийсеннача хIама: «Хьаькъал долча сесага иштта кIалхарвоаккх мар

хургболча бехках», - яхаш. Со фу ала воаллар аьлча, Ахьмад цу хана а раьза вацар йоазонхошта еча терконна. Цхьан фусаме чудаха, котамаш йоаяь, шун тIа дагIаш долча тхона тIаера цу фусамера йоккха саг. Ахьмад мехка цихеза а наха везаш а саг вар, цудухъа цох бларгтоха ловш яр къаьна фусам-нана. Ше дIайодаш, йоккхача сага аьлар:

- Дика хет сона, Ахьмад, хьо укх лаьдало иштта хоза лелавеш.

- Аьь, - аьлар Ахьмада, - тхо (йоазонхой) мича леладика? Тхо-м сагIадехаргаш ма дий.

Иштта дар цу ханара йоазонхой хьал, мохк тоабенна лаьтта, тIемаш доаца, машаре ха яр из. ХIанз фу аргдар-те цо, нагахъа санна вай заман йоазонхой таронаш теркалийча. Сенна дувцаргIа из?.. Хала а во а боакх йоазонхой тахан, хьо мел дика язdech вале, цхьаккха лерхIам бац, вовар а дикавар а цхьан лагIа тIа латт, цкъаза во яздер лакхарча лагIа тIа воалаш а хул. ХIанад из? Царна кхел еш бола нах литературах во кхеташ хилар дий-те из? Царна юкъе нагахъа мара саг короргвац хьона гIалгIай меттала книжка дийша е наьна меттала дагакха стихотворени ховш. Укхазара хьадоалу деррига. Цудухъа книжка арадаккха таро йоацаш биса йоазонхой вIалла теркалбе а лац вай цхьаболча хьакимашта. Йоазонхой мишта бах, царна фу эш, царга дар е доацар фуд хьажак, уж мехка моастагIий болаш мо мара. Дукха ха йоацаш телефон техар сога гIалгIай йоазонхой цхьанхетара кулгалхоцо Ноакастхой Хаважа.

- Укх тIехьарча хана арадаьнна книжка дий хьа? - хетт цо сога.

- Дац, - ях аз. - Эггара тIехьардар арадаьнна 8 (бархI) шу даьннад.

- Оввай! - цецувл йоазонхой хьаким, цунна хац хьан фу яздаьд, маца фу арадаьннад. Хьакимий а бехк бий йоазонхой теркал ца бича, йоазонхой йоакхо е еза саг а цар гIулакхах хIама ховш ца хилча. Укхаза дагадох сона гIалгIай къаьнара кица, цо йоак «Да ца вийлхача дакъаь, саг вийлхавац». Йоазонхой хьаким цар да санна тIаоттаваь саг ва, цунна ха деза эггара хьалха йоазонхой мишта бах а царна фу эш а. Вешта фу хул цох? Доал доацаш дIахийца лела Iул санна, хIаравар ше-ший lolamaгIа лел, «ьяьккхачоа - кий...» яхаш. Книжкаш (берашта яздаьраш а цаяздаьраш а) дом тIабилла дада, йIаьха ха йоак-

кхаш. Ахча даккха киловзал теачундараш арадувл, вожаш Даьла къахетамга хьожаш дада.

Йоазонхой дика бахий? - аьнна хьаьтгача, тахан цунна жоп мишта лургда ца ховш хьовзаргвар со. Баламаш оза мегар, дош ца оалаш. Йоазонхой во бахилга да из. ЙоагIаочоа квартира луц. Ца де этгача 20-30 шера дIаьхлу из, лаьдалгара новкъостал хургма дий аьнна даха дог а дац. Йоазонхо ва аьнна, оагIув хьаллоацаргба аьлча, из дукхаргIа фантастиках тара хеталу. Кепа техаца хьа йоазох дола ахча а хьадала раьза хилац цкъаза. Укхаза дагадох сона 2018 шу. Москве арадаьлар «Россе поэзе антологи» яха сома книжка. Мехка паччахъа В. В. Путина дешаьхалхе язъь дар из. Цу тIа lotIадаьхача йоазонех ахча лулга вIалла хьоаха ма де аьлар, из кийчдеча дакъа лаьцача вай мехкарча наха. Цул тIехьагIа Москва тIаелефон техар, «гоно-рар лургъац, аьнна, дийцадецарий шуга». ГIанахъа дийцадеце, сомаргIа-м дийцадацар. Йоазонхоцун къахъегам мах боацаш бисар. Цхьаккха дувцаргIа аз шоана, из геттара зокх болаш да. Москва хьаьша вера гIалгIай йоазонхой болча. «КIай форда гIажаш» яхача боламца дувзадена байтий книжка кийчдеш вар из. Цу книжкана юкъебахъа лерхIаца байтанчашта грамоташ елар, кIай форда гIажаш тIалатташ. Книжкана юкъеьхоча байтех, поэташта йоагIа гонорар яла лаьрхIа вацар «веза» хьаьша. Из елча бакъахъа хийтгача поэтий байташ книжка тIара Iояьхар. Иштта я-кх вай мехкарча йоазонхой бокъонаш, иштта да-кх закона лелар.

Кхы а дувцаргIа аз шоана автора бокъонех массехк хIама. Республицан паччахъа хоржаш кампани яр, даггара дIайодаш. ХIара сарахъа телевидене гIолла дувцар хургволча президентях. Деррига къамаьл дIадолалора моттигерча поэтIа байтах даьккхача ил-леца. Бларчча шин бетта даьхар из или, президент хержа валлалца. Цун дешаш яздаьча сага цох шаьрденна шай даланзар. Иштта лоархI йоазонхой. Из или Москва Кремлевски зале а дийкар, телевидене-радио а даьхар, вайцигарча концерташка а аьлар. Бакъда цхьа кепиг цох ахча даланзар цун автора. хетаргахъа, укхаза дукхаргIа бехке я культуран Министерство, ший ханнахъа из гIулакх законага гIолла кечде а чакхдаккха а ца ловш е ца ховш

Иийна. Лоацца аьлча, хьо йоазонхо вале, феца лела веза аьнна хеташ ба цхьабола вай хьакимаш. Цун хий мала а сискал яа а езац, цунна тIа тхов хила а бецац. Хуле а ше халача цIеца хьабе беца цо из.

Сога хьаьтгача, дикка ха дIаяхача, вай таханара зама ювцаргъа, «йоазонхой совбаьнна зама яр из» яхаш. Кхыметтел йоазонхой Союз фусам яла ца могаш хьабоагIа вай мохк. Чакхенакъан Салида, ше дийна волча хана, оалаш дар: «Мобильни Союз я тхаяр». Машин еннаяр йоазонхой председатела, бакъда Союз чухургIола фусам еннаяр. ХIанз е машин а е фусам а цунга я мотташ вац со. Вешта, тахан цо беча балхага диллача езаш а яц уж шахкке.

Спорт а сий ду, хьальеш латт дворецаш, залаш, ФОКаш, бассейнаш; артистий сий ду - хьальеш латт влашIара яь филармони, журналистий а сий ду, цар шоай тхов-кийле я. Йоазонхой бларга доалла хIама санна новкъа болчох тара ба тахан. Хамхой Ахьмада бийца «сагIадехаргаш» безаш яц таханара ха.

Со къавенна воккха саг ва. Сона а сай йоазош арадаха ца могаш хилча, къоначарна-м геттара хала хургда, аьнна, хет сона из де. Хетаргахъа, йоазош дика хилар пайдана дац, хьа тайпан цIи Пушкин, Лермонтов е Маяковский еце. Хийцаца фу дар-те тайпан цIи, хIанз гIалгIашта юкъе а мода ма иий эрсий тайпан цIераш хьаийеш. Сох а хила мегадий цхьа Есенин? Уйла е еза цу гIулакха.

ТЕМАРКЪА

Лоаман юрта кораяьча дахчан ахкара истори тохкаш ба археологаш

Гьагенакъан Марина

ГIалай юрта болх дIаьхъош баьхкача археологашта кораяьча дахчан ахкара истори тохкаш ба тахан российский археологаш. Из хоам «Сердалога» бир «Пехъале» яхача

тIоговзанчий Ишколе. «2025-ча шера болх дIаьхъош баьхкача археологашта кораяь из ехк.

№ 3 йолча малхарча каша кIалхарча гIата чура кораяь из. Дахчан ехк, ший яьннача ханага хьожача, ца талхаш йиса-

рах тамаш еш бар археологаш. ДукхаргIа цу тайпарча моттигашка корайоагIараш тIехках яь ахкараш я. Историкаша тахан белгалдечох, XVII-ча бIаьшере гIалашка баьхача наха лелаяь ахкараш иштта хиннай. «Цу ханарча кхалнаха лелаяь хиннай

уш ахкараш. Кхалсагаца малхара каша юташ хиннай цун мел йола хIамаш, иштта нийсьеннай из цига», - дийцар тхого «Пехъале» яхача тIоговзанчий Ишкола кулгал деча Султиганакъан Рамзана.

Мерза даараш кийчдерий онлайн-яхь я Магасе дІахьош

Султиганаькъан Йоакъап

Укх бетта 16-ча денгара бекарга бетта 16-ча денга кхаччалца, мерза кхача кийчбеча говзанчий «Са къаман даар» яха онлайн-яхь я Магасе дІахьош.

«Россе къамий цхьоагІон Шера хетадаь да из беркате гІулакх. Тайп-тайпарча мерзача кхачанцара Іадаташ лорадара тІехьа Йоаржаяь яхь», - йоах тхога бенача хоамо. Ший къаман даараш кийчдеш йола ролик гойта еза хІара доакъаш-хочо; socotdel.magas@mail.ru электронни адресах чудала деза дехар.

Теркалде деза, деГІа боагІаца боараме доал дара тІехьа марта, мук, пхьор ханнахьа деш хилар, уж дїзза хилар лоархІаме хиннилга. ХІаьта чаме долаш, дега безамца кийчдаь даар духьалда ховча кхалсага доккха баркал ала ловш хул вай дерригаш.

Оалкамарча дешархоша дийцар, Гирма яхача ах-гІайренах лаьца

ГІазданаькъан Ахьмад

«Дешархошта лаьрхІа культура» яхача проекта чудоагІаш, Оалкамарча культуран ЦІен болхлоша, моттигерча модельни библиотекаца цхьана, дийцар «Гирмах лаьца дола эггара хозагІа дувцараш» яха исторически хьал, из хетадаь дар Гирма Россех хьакхийтта Ди хилара. 12 шу

хьалха, из ди ах-гІайрен ший тайпара истори долаш хилар, ший хьамсарча Дакхенах юха хьакхийтар из.

«Кхетачен доакъашхоста яйзар Гирман эггара тамашийна йола моттигаш. Берашта дайзар Гирман ломий, хиний, сага тІаваха таро йоацача ядача къаьнарча хьагІарий, шахьарий къайленаш. Цу хІамаша ший

тайпарча ханашка, гаьнарча, Гирмах долча дувцарашка кхоачавора. Къаьстта йола терко лоаттайора мах болча культуран тІехьаленна. Иштта дийцар, ах-гІайрено мишта сапаргІадоаккхаш хиннад цІихезача йоазонхой А.С. Пушкина, А.П. Чехова, Л.Н. Толстой, И.А.Бунина - царех хІаране ший дега чІегилг юташ хиннай цу хозача мехка хетабаьча ший

кхолламе», - аьлар «Сердало» газетага Оалкамарча культуран ЦІагІа.

Кхетаче чакхьяьлар тематически викторина гойташ. Бераша боккхача безамца жоп лора ах-гІайрен географ, исторе хаттарашта, хІаьта эггара дикагІа дакъа лоацаш хиннача доакъашхоста дагалоаттама совгІаташ делар - Гирман керттера хоза моттигаш тІайола открыткаш.

МагІалбикерча «Орлёнок» яхача берий беша, хьадийллар «Хьалхарчар болам» яха дакъа

ГІазданаькъан Ахьмад

МагІалбикерча «Орлёнок» яхача берий беша хьадийллар «Хьалхарчар болам» яха юхьанцара дакъа. Иштта эггара зІамагІа бола МагІалбика бахархой нийсбелар хьинар долаш а майра а йолча тоабан юкъе.

«ЦІай тамашийна нийсделар цига. Хьаьша йолаш берий беша ена хилар «Хьалхарчар болама» моттигерча отделене кулгалхо Албохчанакъан Марина. Цо кхайкарал дир берашка дег чура доагІаца дешашца, доккхий гІулакхаш дІадолалу зІамигача гІулакхашка, бакъда тешшаме гІа боаккхаш», - аьлар «Сердало» га-

зетага МагІалбика шахьара администраце.

«Орлёнке» цу дийнахьа доккха цІай долаш санна хеталора. Хьехархоша иштта хоза вІашагІбеллар из болх.

ЗІамигабараш а боккьонца хьа бола хургдолчун турпалаш шоаш болаш санна бар; доагача бІаргашца, дийнача безамца «Хьалхарчар» боккхача дезалах дІакхеташ

шоаш хилара раьза болаш.

Кердача тароний цІай дІахьош гуш хилар, зІамигабараш шоай толамашца боккхагІбараш цецбаха лаьрхІа хилар.

Газданаькъан Ахмад

«Дешархошта лаьрхIа культура» яхача проектага ГIолла, Юкьерча Ачалкхерча № 15 йолча ишколе лоархIаме сайре дIайихьар. Культурал цIен, юртарча библиотекан болхлоша дешархошта дийцар ваха висаваларе тахан 65 шу дузаш хургволча цIихезача Илманхочох, йоазонхочох, суртанча, байтанча Коазой Дауда Нурдинах. «Коазой Нурдин Даьхенах дог лазаш, ший къаман истори чIоагIа лоархIаш, довзаш саг вар. Цо мел даь йоазош, цун тамашийна хоза кхелла йола байташ ший мехкацарча безама, йIовхала хетаяь я. Доккха начIал долаш, шийна тIехьа сийрда лар юташ, къахьийга саг вар из», - дийцар «Сердалога» цу моттиге. 1961-ча шера тушолу бетта 16-ча дийнахьа Той-Юрта ваьвар Нурдин.

Илман болат, дийна дош, сийрда бесаш

Лакха начIал долаш хиннача Коазой Нурдинах дийцар дешархошта

Къабстта цу юрта сомабьлар цун йоазонцара, ший къаман исторецара безам. Нохч-ГIалгIай пачахьалкхен университетга исторически факультете дийша ваьлча, ший къахьегаман никь хержар цо. Наьсарен кхален ишколалаша болх беш итт шу совгIа ха яккхар цо. Хьехархо хиларах тарра, ший дешархошта шоай Даьхе езаялийта, цунцара лерхIам лакха хилийта ГIертар из. Шоай Iадаташ, даьшкар хьаена беркате оамалаш, истори лархIа, довза Юмабора цо къонабараш. Илманхочун никь хоржача хана а лоархIаме моттиг дIалоацаш хилар цун хьехархочун болх.

Ший тохкама балхашка дикка накьадаьлар цунна хьехархо волаш Iодаьр. Массанена атта болча меттаца къаман тхьоврара истори довзийта ГIертар из, ди-бийса ца къовсаш къахьегаш. Къаман ваха-

ре лоархIаме дола балхаш арахийца, кхьбараша арадоахача балхашта юкье дакъа лаьца саг ва Коазой Нурдин. Ма дарра аьлча, ший къамах дог лазаш вола визза воI вар из, яхь йолаш вар! 1917-ча шерга кхачале денз, дикка хьалхагIара вай къаман истори довзийташ, къаьнара ха мишта лаьттай белгалдеш, хьинаре болх лоаттабир воккхача говзанчас. Магас яха цIи шахьарах тилла еза аьнна дагадехар а из вар. Вай республикерча моттигашка дIакхихьача археологически балхашка дакъа лоацаш хилар из.

Къаман метта хIама лорадара тIехьа къахьегаш хиннача Коазой Нурдина массехк дошлорг арахийцар Илма-тохкама институтга болхлошца цьхана. ГIалгIай-эрсий дошлоргаш био-

логех, астрономех, теологех долча дешаех, иштга компьютерни дешаех дола кхаь метталара дошлорг арадоаккхаш къахьийгар цо. Тайп-тайпарча оагIонашца начIал долаш саг вар Нурдин. Къаман визза воI ва яха дош тIехьа долаш яккхар цо ший дунен чура ха. Из вар тамашийна хоза дош дола байтанча, тахан цун байташ ешаш, вай теркалду цьхаволча сага вIалла теркалеш йоаца хозаленаш цо мел зовне хестаю.

Къабстта дукха яздаьд Нурдина берашта лаьрхIа. Берий дувцараш, байташ тIайола цун книжкаш тахан массайолча ишколалаша даьржа да. Россе йоазонхой, журналистий Союза доакьашхо вар Нурдин. Бера хана денз, тIателла къахьегаш хиннарех вар из саг. Шийна тIехьа

беркате лар йита Нурдин, шийна гонахьарча наьха дегашка тешаме новкъост волаш ваха висар.

Майкопе, Москве хиннача гойтамашка хьокха увтгадаьд цун сурташ. Тахан вай мехкарча музейшка, иштга Россе гулламашга юкье, Казахстане, Франце тIехьа да уж. ЗIамигача, дуккханешта башха ца хетача хIаманца хозал теркалеш ховш саг вар Нурдин. Ше мел кхеллар мехка, къаман исторена хетадаьд цо. Даьй беркате Iадаташ дийндеш, къаман хозагIа бола оагIув массанешта дIабовзийта хьожаш ваьхар из. Тахан вай дерригача къаман исторе лоархIаме, беркате лар йита, боарам боаца дикаш ше къахьегаш хиннача моттиге до-

аржадаь саг вар Коазой Нурдин.

«Къаман сийдола, яхь йола къонгаш къонача тIехьен бовза беза. Къабстта йоккха терко лоаттае еза, вай къаман вахаре доккхий дикаш дита бахарий цIерашта. Цу мугIарерча наха юкье лоархIаме моттиг дIалаьца латт Коазой Нурдина цIи. Дикача сагах мел дувце а, дукха хул ала... Ший къаман яхь лораеш, цун кхоаненна лаьрхIа къахьийга саг вар Нурдин. Цо яздаьча книжкашка къонача тIехьенна яха йисай цун беркате цIи. Боккхача лерхIамца доаржаде, лораде деза вай цох дисар! Сага вахар цкъа хад, Дала йилла ха кхоачаелча, бакьда цо йита сийрда лар дIайовц, мел дукха шераш дIаахарах», - дийцар тхого Юкьерча Ачалкхерча культуран ЦIен болхлоша.

Вахарах тарадараш гойта нах

Къаман театр хьакъабста 40 шу даьннад

Гарчакханаькъан Сали

Вай Сибрера цIадаьхкача хана денз, гIалгIай шоай къабстта театр хиннадацар. Нохчий а ГIалгIай а шаккха театр цьхан тхов кIалха а цьха цIи лелаш а дар, Х. Нурадилова цIерагIа Нохч-ГIалгIай пачахьалкхен драматически театр оалар цох. Вай къаман актIораш цу хана кIезига бар, нохчий театранна чу а боагIаш, царца цьхана спектаклаш ловзаеш бар Цицкханаькъан Мухьмади Хазанаькъан Махьмад-Гири. Бакьда Ленинграде, Воронеже, Тбилисе дешаш хинна вай кагий нахи мехкарийи цIабаьхкача, ший къабстта гIалгIай тоаба хьахилар театре, лакхе цIераш яьхараша тьамадал а леладеш. Из а къабстта гIалгIай театр дацар, керда труппа а лакхе хьоахадаьча театранна чуйоагIаш яр.

Вай къаман актIораш къабстта театр хьаде тоьаш бар хIанз,

цул совгIа геттара лакха говзал йолаш, моллагIа юхь цевваллал дика ловзаеш бар уж. Нохчий театрах хьакъабста а шоай къаман театр (гIалгIай) хьаде уж ГIерта а дикка ха яр. Цу ГIулакха сунт дегташ яр парте обком, къабстта цун культуран отдел, къабсткъабста бола гIалгIай. Из дош ира эттар, труппанна доал де режиссIор Беканаькъан Мустафа веча. Цьхьаца дола дешаш къовсамца, гIараца-татаца дувца дезаш хулар; юххера, чакхдаккха вIаштIехьадаьлар къабстта театр хьакхоллара дош. Бакьда болх сацIйта-м ха яккханзар цар. Керд-керда спектаклаш увттайора, царех яр «Къонгаш бовча хана» (Чакхенаькъан С.), «Парк» (Ибрагимбеков Р.), «Ханума» (Цагарели А.), «Ревизор» (Гоголь Н.), «Ций кхайк» (Боканаькъан А.), кхьяраш.

1986 шера Шолжа-ГIалий тIа хьадир къабстта ГIалгIай пачахьалкхен драматически театр. ТIехьагIа Базорканаькъан И. цIи

лургья цунна. Укх шера 40 шу дуз театр болх беш дола. Цу юкьа керда пьесаш увтгаьй цо Чекханаькъан С., Хамхой В., Горчханаькъан Б., Сосаркъанаькъан Аь., АхмадовГIар М., кхьчар йоазоний кIийлен тIа. Дукха керда ак-

тIораш юкьебаьхкаб цунна, хала хете а, цьхьабараш къабста а къабстаб Даьла Iоажалах театрацара. Масала, тахан боацаш ба театра бIоагIий хинна артисташ: Цицкханаькъан Мухьмад, Хазанаькъан Махьмад-Гири, Булгучанаькъан

Хьажбикар, Новрбенаькъан Руслан, Тхостанаькъан Мурад, Къоастой Башир, Солтамаканаькъан Роза, Сосаркъанаькъан Аьсет, Чакхенаькъан Муса, кхьбараш. Цар цIераш даимленна йисай драмтеатра истореца.

«Цийенна сайре» яхача романа таржам

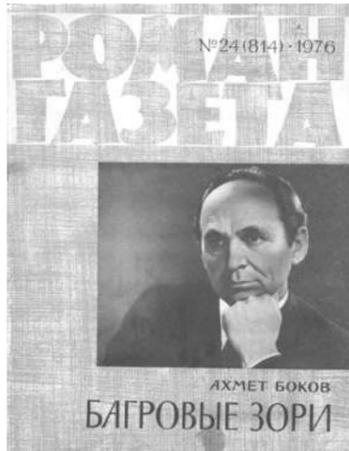
Эрсий меттала йоазув арадаьнна 50 шу дизарга

Тарчакханаькъан Сали

Укха шера нийсса ах баь шу дуз, Боканаькъан Ахмада Гюръяьнна «Цийенна сайре» яха роман эрсий меттала яккха араьялча денз. МалагIа дика оагIонаш йолаш хул моллагIча меттала даь таржам? Вайна ховш ма хиллара, литеартуран йоазошка гIолла, царна таржамаш деш хилча, шерра дIадовз, йоазонхо ше вайза ца Iеш, цун къам, Iадаташ, культура. Вешта аьлча, классико аьннача тайпара, литература из къаман кизга да.

Эрсий меттала таржам хиларах дерригача дуненна дIабайзаб зIамигача къамех хьабайнна викалаш, цар къамий вахар-лелар. ГIалгIай къаман йоазув хьахилча денз, дукха йоазонхой хиннаб вай литературан тайп-тайпарча доакъошка къахьегаш. Цар язъяьй байташ, поэмаш, повесташ, пьесаш, романаш – массайолча жанрашка беркате къахьегарца белгалбайннаб доккхагIа долча ноахалах бола деша говзанчаш. ХIаьта а царех дуккхабараш республикан бахархошта мара шерра бовзаш бацар, хIана аьлча цар даь йоазош ноагIа долча даькъе гIалгIай меттала арадувлар, эрсий меттала даьхараш а массанега дIакхачацар, кIезига арахецар бахьан долаш.

Кхыча беса нийсьелар халкъа йоазонхо Боканаькъан Ахмада яздаьча «Цийенна сайре»

яхача романа кхел. Духхьал из цаI мара гIалгIай роман кепате хиннадац йоккха тираж йолча Москве арадувлача «Роман-газета» яхача журнала тIа. Дувцар да цун хьалхара книжка. ГIалгIай меттала из эггара хьалха арадаьннадар 1974 шера Шолжа-ГIалий тIа. Цул тIехьагIа Н. Шундика (автора ше гIо а деш) эрсий меттала даьккха йоазув диазза арадаьннаб бе-беча шерашка.

Эрсий меттала духхьашха цунна кепате тар 1976-ча шера (50 шу хьалха) «Современник» яхача Москверча издательствос. Цу шера арадаьлар из «Роман-газета» 24-ча (814) номер тIа. Из бахьан долаш, гIалгIай йоазонхоцун кхоллама цьа дакъа дIадайзар Россее ерригача моттигашка. Укх шера ах бIаь шу дуз вай къаман литературе из лоархIаме моттиг нийсьенна.

Романа чулоацам шоана дага-бохийтар духьа, айса даь хиннача «Ах бIаь шу даьнна роман» яхача йоазон тIара цьа дакъа доаладергда аз.

«Из цIи йола хьалхара книжка цо язде доладаь хиннад 1971 шера. Юхьанца цун шоллагIа книжка язде дага хиннавац из. Цо ше яьхачох, наха каьхаташ яз деш, хетташ хиннад йоазонхоцунга, керттера турпалаш дийна бусах хилча; цун шоллагIа книжка язде дага вий хьо, яхаш. Цьаьчар яздар дехаш а моттигаш нийслуш хиннай... Цу тайпара кхолладенна хиннад шоллагIадола «Догаьнаха даша делхаш» яха книжка. Уж ши книжка яз деш 16 шера къахьийгад цо. Хьалхарчун тIа къахьега волавеннав из нийса 55 шу хьалха, шоллагIадаь яздаь чакхдаьккхад 1987-ча шера.

Пхе даькъах латташ, 300 гарга оагIув йолаш да хьалхардар. Сенна хетадаь, къаман вахарцара малагIа ха ювцаш да из? Цун керттера тема коллективизаци яле а, цьаьйолча хана хеталу, гIалгIай юрташка колхозаш яккарал дукхагIа бувц укхача йоазон турпалашта Мурадаи Залиханаи юкьера безам, кхы мел дола хIама царна шиннена гонахьа хулаш да. Бакьда мел йоккха моттиг цу шин сага безама хетаяьяле а, йоазонхо кертахдаккха гIийрта дош дувзаденна да юртбоахам хьахулаш бенача шерашка, цу хана лаьтгача классови къовсамца...»

ШоллагIа дола книжка

дукхагIа хетадаь да вай мехка лаьтгача Сийлахь-боккхача Даьймехка тIема, къаьстга лоархIаме да цу тIа МагIалбик бахьан лаьтга тIом бувцаш хилар а из вахара геттара гарга гойташ хилар а. Бакьдар нийса хьагойта цун вIаштIехьаьннад, из шеддар гуш, зIамига саг волча хана цу моттигашка лийнна хиларах. Ахмад ше дакъа лаьца хиннад тIаваогагIа моастагIчоа духьала ораш доахача балхашта юкье, цул совгIа, цун юрта СоагIапча латташ хиннай советски эскара танкай бригада, хезад цунна тIема таташ, дайнад тIемо мишта Iаьржью салтий йовхьамаш. МагIалбика тIема-сийлен гIала яха цIи луча хана, теркалбаь хиннаб, яхаш, дувц йоазонхоцун болх.

Хьалхарча книжка тIа дийна бусе а, керттерча турпалий рузкъан болх шоллагIа книжка тIа кхыча беса хул. Мурад тIем тIара цIаваогагIа, дийна вус. ХIаьта Залихан, вай мехках даьхача хана, пехкашта лазар хиле кхалх.

Критикаша тайп-тайпара дувцаш нийслора цу романах. Маса-ла, цьа ха яр, Боканаькъан Ахмади Малсаганькъан Абои шоайла раьза боацаш. Цар эгIама бахьан дар, Абос романа тIа дувцараш гIалгIай Iадаташца дувзаденна (эрсий меттала аьлча, типични) хIамаш дац аларах. Маса-ла, критик хиннача Абойна хоза хийттадацар Мурад цьаь вахача цIагIа Залихан бийсан чуахар, цьаьнна сагах лечкъа ца беш, лелабу цар безам (наь-

нах Хадех а вешех Мусайх а), царех тарра кхыйола моттигаш а. Иштта хилац наггахьа мара вай къаман юкье, цудухьа романа тIа дувцар харцахьа да, аьннадар Абос.

Вай къаман селхане йовзийташ да уж шаккха книжка, цьаьнне колхозаш яькха ха къаьгга хьагойтай. Цу хана кердача Iаьдала вахаре хинна халонаш, цун моастагIий, цар ийрча гIулакхаш дика гуш да. Колхозаш кхоллаш бола кердача заман нах боабеш хиннаб, говраш-доахан-жа лечкъа-деш хиннад, цкъаза цар кхийнех цIераш егташ хиннай, хьайбаш чулатташехь. Иштта лоархIаме къаман вахарера исторически юкь я шоллагIа книжка тIа ювцар – МагIалбикера тIом. «Догаьнаха даш делахаш» яхача романа цIеро хьагойт мел лира-хиннаб из тIом.

Шаккха книжка деша деза, аьнна, хет сона, шоай къаман селхане йовза ловраша. Нагахьа санна гIалгIай мотт ца ховш бусе, вIалла а гIайгIа е эшац. Книжка долаш да эрсий меттала а. Вешта аьлча, таржаме дуккхача наьха таро хулийт йоазонхой керда кхолламаш довза.

Романа таржаме 50 шу даьннад, бакьда вахар цу тIа кхоачалуш дац. Цунга хьежаш да, аьнна, хет керда ноахалаш, ха дукхагIа дIа мел йода, романа тIа дувца хIамаш гаьна мел доал, кхы а чоагIагIа наьха теркам тIаозаргба селханарча вахаро.

Поэт ваь ди кхыча къамаша санна дездича дика хургдар

Янданаькъан Жамалдий 110 шу дизарга

Тарчакханаькъан Сали

ГаргагIертад Янданаькъан Хамарзий Жамалдий 110 шу дузаргдола ди. Цьаь бутт совгIа ха мара йисаяц из тIакхача. Цьаьдолча книжкаш тIа из ардара бетта 15-ча дийнахьа ваь аьнна яздаьдале а, дукхагIацар тIа, тIехьагIа арадаьнначар тIа, из маьтсела бетта 5-ча дийнахьа ваь аьнна белагалдаьккхад.

Цу денга вай ишколаш, йоазонхой, кепайоазон болхлой хьалххе а кийчбелча, накьабача бакьаьх хетар сона. Уж санна бола бокхий, деша говзал хинна нах баь шераш кхетаченаш еш, цар йоазош дешаш, царна хетаяь яьхаш чакхийоахаш, йоазон балхаш (сочиненеш, изложенеш, кхыметтел диктантеш) деш безбу кхыча къамаша. Сога хьабгIача, Пушкин Александра цаI хайна а дагахьа байт цахар эь да, иштта эь да гIалгIаьчоа Хамарзий Жамалдий байтех цаI мукьагIа цахар а. Уж ишко-

ле мел дагIаьча берашта Юмае лу, тайп-тайпарча классашка, царех цаI-м хIаьта а Юмае еза цIаккха йицлургIоацаш. ХIанз а ца Юмаеьчо (зIамига вале а воккха вале а) цун 110 шу дузаш Юмае йиш я, сийлахь-воккхача гIалгIай поэта хьалхашкара ший декхар кхоачаш деш. ХIара ишколе мел ваьгIа саг декхарийла ва цаI мукьагIа байт йовза, дагахьа еша, хIана аьлча дешара программо дIадех из. Жамалдий цьаьккха байт дагахьа цаховр дика дешархо хиннав оалалургдац сона.

Хамарзий Жамалда лоацача байтий говза пьхар хиннав. Масехк мугIарца дерригача дуненна лоархIаме йола уйла дIаала ховш хиннав из, цул совгIа цо из геттара хозача, сурт кхоллача меттаца, дуккхача гIирсех пайда эцаш деш хиннад. Цудухьа гIалгIашта юкье эггара хьалха енна хиннай цунна «Нохч-ГIалгIай халкъа поэт» яха еза цIи. ЙIаьхий я цун тематически оагIув, цун байташта юкье я Даьхенна, машара, тIема, нанна, ло-

аман хозача Iалама, доттагIала, безама хетаяь байташ. Цар Юмаву мохк беза, лархIа; Iаламах цецувула; тIом хьеберашца къовсам лоаттабе, нигаташца а уйлашца а цIена хила. Уж шеддола хIама хьаьца йиш я цун байташ, безам тIабаха, цIенхаштга ешача а Юмаеа а сага. Вешта аьлча, визза саг хила Юмаву цар.

Iаьдало е дешара министерствос шоашта вIалла тIадожадаьдеце а; ишколай, колледжий, университетга хьехархоша цу лостамагIа белгалара болх бергба, аьнна, хет сона. Литература вай лархIарга хьежжа, цунна безам тIабодаш, Юмадеш хургба къонача ноахалах бола дешархой. Цу гIулакха хIанззе а болх дIаболабе мегаргбар, бе-бе поэта хетаяь моттигаш кхоллаш, чакхийоахаш. Хетаргахьа, геттара дика хургдар дерг мел дола хIама дIаяздаь план оттайоре, хIара дешара моттига гIо хургдар цох, хьургдар фу де деза а мишта де деза а. Цу оагIорахьара болх йоазонхой Союзо бича дика хургдар, оалаш ма хиллара «Даьтга-

ца худар толхаде йиш яц».

Сел дукха ха яц вай йоазонхой Iаьдало а наха а сий деш, лоархIаш хинна; цар хьаькъале-ча дешага ладувгIаш хинна, цар йоазош боккхача безамца дийша а Юмадаь а. Уж ханаш хьалха хиннача беса юхайоалае ца моге а, къаман литература хьаллоацаш, дешаш хила деза вай. Цар

кхоллаш йола байташ, дувцараш, повесташ, романаш, пьесаш моастагIашта язъеш яц, вайна язъеш я, наьна мотт лебеча наха. Из дицде мегаргдац цIаккха, къаман литература дегIаахар а дахар а дезаш вай дале. Диц ма лелаш, Янданаькъан Жамалдий 110 шу дуз маьтсела бетта 5-ча дийнахьа.

12 КЪОНАХИЙ

Газданаькъан Ахьмад

1904-ча шера бӀаьстен хьалхарча бетта 15-ча дийнахьа Экажжонгий-Юрта дӀаболабелар къаман литературе, исторе лоархӀамелар ютаргӀолча сага вахара никъ. Хьшаланаькъан Махьмад байтанча, прозаик, публицист вар. Къаман литературе лоархӀаме дакъа дӀалаьцад ала дезарех ва из. 122 шу хьалха малхаваьнна Махьмад, эггара чӀоагӀагӀа эшача хана нийсвелар къаман литературе. Кхувш воагӀача хана гуш дар, ший къаман визза воӀ цох хургволга. 1924-ча шера Насарерча лоамарой ишколе дешаш хилар из, шу даьлча Буро тӀа дӀаходихьар ший дешар. Дукха хӀама довза ловш хиннача, хӀетта кхийнача Махьмада чӀоагӀа лоархӀаме никъ бар из. Лакхаленашка кхача гӀертар цун къона дог. Буро тӀа дешаш хинна ха къаьстта боча яр цун дега.

Квилбаседа Кавказа культуран, дешара оагӀонцара кергтер моттиг яр цу хана Буро. Шийяр санна уйла йоланх байзар цунна цига, кердача новкъосташца кердача накъ тӀа ваьнна, дикка гаьнавала лаьрхӀа вар из. Вахар хӀетта довза волалуш мара воацача къонача гӀалгӀачун довза ловш хиннараш боарам боацаш дукха дар. Ший къаманца дувзадenna хӀама, цун истори, ладаташ чӀоагӀа лоархӀаш саг вар из. 1929-ча шера ГӀалгӀай областа совпартшешкол яккххар цо. Цу хана Сурхо тӀарча юртбоахама моттигашка къаьхьегар волаьнна, ше Юмадаьчох пайда эцаш вар из. 1930-ча шера керда никъ хьабеллабелар цун «Кедж йоахача» вахаре. Квилбаседа Кавказа коммунистический университет деша отта дагахьа волаш, Ростове кхачар Махьмад.

Партийни балха тӀа эшаш хӀама дар из цу хана. ГӀалгӀайчера араваьннача къонача зӀамигача сага геттара лоархӀаме, атта доацаш гӀулакх дар из. ВӀалла йовзаш яцар шахар, дешар а тӀатеӀа къаьхьегар дезаш дар... Вай къаман цихезача Илманхочо-литературоведа Малсаганаькъан Абос тӀехьагӀа ший балхашка белгалдир, Махьмада дегӀаца начӀал гучадала, сомаьккха доладenna ха из хиннилга. Литература цун дега дезадenna шераш хиннад уж. Байташ язъеш, иштта прозе а къаьхьегаш, дӀаховахар вай мехкахо. Тайп-тайпарча оагӀонашка гӀолла арадуьла доладелар цун балхаш, «Сердало» газето а кеп еттар царна. 1933-ча шера университет чакхьяьккха ваьлар Махьмад, бакъда из моттиг йитанзар цо. Дешаш хиннача юкъа из лакха начӀал дола; хьинаре, бехктокхаме саг волга зийнадар цига, цу-

Наха дӀахозаш хилар

122 шу хьалха малхаваьлар вай къаман байтанча, прозаик, публицист Хьшаланаькъан Махьмад

духьа цу чу болх бе витар из. Ши болх лелаьеш ха яккххар цо: комсомольский оагӀонна кулгал деш, гӀалгӀай мотти комсомола истори хьехаш.

Кагирхошта нийса никъ хьехаш, цар оагӀув хьаллоацаш, кхетаченаш дӀакхухьаш болх лелаьир цо. ХӀаьга гӀалгӀай мотт хьехача урокашка гӀолла къонача тӀехьенна ший мохк безийта, къаман беркате ладаташ, оамалац царга лархӀийта хьожар из. Вахар цхьан моттиге латтац... 1930-ча шерашка кердача накъ тӀа гӀа баьккххар цо. 1936-ча шера Нохч-ГӀалгӀай ВЛКСМ обкоме кхачар из, пионерский балхаш болча оагӀонна кулгал деш къаьхьегар волаьлар. ГӀалгӀай, Нохчий мехкашкарча эзараш берашта пайда хургбар довзийта; уж нийсача, сийрдача накъ тӀа даха гӀертар из. Ше нийсвеннача моттиге дукхача хана денз цига къаьхьегаш хьавечача санна; везавалията, балхаца дӀачӀоагӀвала аьттув болаш саг вар Махьмад. Лакхерча моттиге теркалдир из... НГИАССР Наркомпроса

моттиге кулгал де дӀавийхар гӀалгӀай зӀамига саг.

Болх геттара дукха бар хӀанз, доккхий декхараш дар хьалхашка лаьттараш. Пионерий тоабашта санна, клубашта, библиотекашта, цхьацца йолча кружкашта тӀахьожам лоаттабе безаш вар из. ГӀалгӀай, Нохчий мехкашка мел бахаш бола нах - дешархочунгара ха яхача ахархочунга кхачалца - дешарца, хӀама довзарца бувзам болаш хилар дезар цунна. Юрташка ухаш, цигарча хьинардара шаой болх мишта дӀахьу хьожар из; литератураца моттигаш лалашгьарца гӀо де хьожар. Селхан хиннача студентах воккха, лоархӀаме болхло хьахилар. МоллагӀа ханага кхачьача сагаца бувца мотт болаш саг вар из, нах тешар цох, ладуьгӀар цунга, дагабоалар цунца. Иштта хул, сага ше дикача оагӀорахьара дӀавовзийтача, хӀаьга Махьмад из оамал ший дегӀах лета вар. ХӀара кердача моттиге дӀанийсвала, нахацара бувца, барт боагӀаца бораме чӀоагӀабе хьаькъал эш! Цхьацца гӀа боаккхаш дикка гаьнаволаш латтар Махьмад.

1937-ча шера Нохч-ГӀалгӀай парте обкома ишкола Илман оагӀонна кулгал де оттавир из. Дешара балха тӀахьожам лоаттабе безаш вар из. Ишколай, техникумий, иштта кхийолча дешара моттигий балхага хьожаш вола хьаким вар Махьмад. Дешара программаш оттаеш, хьехархой хоржаш, къаьхьегар цо. Нохч-ГӀалгӀай мехка латташ хинна хьал теркалдеш дӀабахьа безаш болх бар из. МоллагӀа балха тӀа харжарах, ше хьалаьца мот-

тиг езалора Махьмада. Мехкаш, нахах дог лазаш вола, яхь йола воӀ вар из, цудухьа цхьаккха а хала хеттацар цунна. Лоамашка ядача юрташка дешар дӀаоттаде, дешара оагӀонца эшараш лалашде дезаш вар из. Юрташка дӀаухаш, хьехархошца, берий даьшца-ноаношца къамаьл дора цо.

1939-ча шера Нохч-ГӀалгӀай радиокомитета кулгал де оттавир Махьмад. Цу шерашка радио наьха вахаре лоархӀаме моттиг дӀалоацаш яр. Радиога гӀолла довзар наха хоамаш, мехкара хьал. МоллагӀа болх дӀаоттабе начӀал долаш хиннача цунна, кхьича моттигашка кулгал деш ше Юмадаьр чӀоагӀа накъадаьлар. Шолжа-ГӀалий тӀарча парте горкоме къаьхьегаш хилар из доккхий декхараш кхоачаш деш. Дунен хӀама кегадалар кхерам болча ханашка, наха нийса хьехам лоаттабе, ца эшача гӀулакхех уж лорабе безаш вар партийни болхло. Боккха тӀом хьайна, хувцаделар Махьмада вахар... 1941-ча шера Квилбседа Кавказерча тӀема оагӀонца хьакхеллача 10-ча сапӀрни эскара комиссар вир цох. Цу эскара штаб цу ханашка Шолжа-ГӀалий тӀа яр. 1942-ча шера 14-ча кавалерийски девизе политгьоагӀон кулгалде оттавир вай мехкахо. Геттара хала денош латтача хана а кега ца луш; сабаре, де дезар боагӀаца боараме къоастаде ховш, саг ва шийх оалийташ чакхьяьлар из цу моттиге.

Партийни балха тӀа юхакхачар из кастта... Нохч-ГӀалгӀай парте обкома секретарь волаш, дӀахо къаьхьегаш вар хьинарах визза хинна

вай мехкахо. ТӀема шерашка атта доаца декхараш дар цун кхоачашде дезаш хиннараш. Наха нийса хьехам лоаттабе беза ханаш яр уж. Бокьонца вола психолог санна наха нийсагӀа хургдар хьалхадоккхаш; цар бала, гӀайгӀа екъаш; тӀемахошкара хьаволаьнна хьехархошка, ахархошка кхачалца; хӀаранеца болх дӀахьош хулар из. Обкоме секретарь волаш къаьхьегаро дикка пайда бир Махьмада, дукха хӀама дайзар цунна. 1943-ча шера Москверча ЦК ВКП (б) Лакхерча партийни ишколе деша хьожавир из. Берригача мехкара хьалхале лелаеш бола нах кийчбеш йола моттиг яр из. Цига дешаш хинна ха къаьстта лоархӀаме хилар цун вахаре дӀахо.

Сийлахь-боккхача Даьймехка тӀема шерашка фашизма духьала къовсам лоаттабир цо, ший литературацарча говзалца. ТӀом тӀабенача хьалхарча дийнахьа денз, моастагӀачун хӀама эшадеш дола йоазош кхолла, коталонга фашистий вӀалла до-

гдоахилга а йоацилга белгалдеш, йоазош дора цо. Фашист мел бѣха аькха да, цунна хетар вай эскар, «парх», аьнна, дохадергдолгах яздора Махьмада. Даьхе лораяра тѣхьехар цо адам! 1943-ча шера тѣом малхбузенгахьа лестаца хана, тѣема турпалашта хетадаь йоазош кхеллар цо. Турпалал моллагѣча сагага цѣха цѣаькха кхоачаш доацилга, турпала наькъ тѣа тѣа боаккхараш Даьхенах доглаза, яхь, денал, майрал дола кѣонгаш болга белгалдора цо. Цѣихезача пулеметчиках Нурадилов Ханпашах яздыр цо, массанена из деналах визза вола саг дѣавовзийташ. Салташта, лорий йижарашта, командирашта, коталон ди гаргадоаладе гѣрташ; са ца кходеш, моастагѣчунна духьаллаттарашта хетадаь дар цун йоазош. Наха, чѣоагѣа безам болаш, дешар уж цу хана. 1943-ча шера вай цѣихезача байтанчаца Янданакѣан Жамалдаца «Сийлахь-боккхача Даьймехка тѣемах йола байташ» яха гуллам арахийцар Махьмада. Наьха бала, гѣагѣа, хало, лезап, диканга сатувсаш хилар чулаьца книжка хилар цох.

Доккха совгѣат хилар цох наха, цу халача шерашка. Ишттача сагах оал-кх: литературе ма воагѣаш, ханнахьа нийсвенна саг ва из! Цу книжка тѣара байташ ешар окопашка, лоаман юрташка, заводашка, госпитале, тѣема аренашка. Махьмада дѣагойтар, тѣема халача шерашка а адам кѣахьегаш, сердалонга бодача наькъага сатувсаш, диканга догдоахаш долга... адам дахаш дар, даха ловш а дар. Хиннар, тахан хьазѣтта латтар вѣаший духьалгьувтгадора Мухьмада ший говзача дешашца. Топ беелла лелачо а, заводе станокча хьалхашка кѣахьегаш латтачо а кхетабергболча меттаца лувра из. Харцо йохаеш, бѣха нигат кер чу делла, адамий вахар толхаде гѣртачун никъ хоада-

беш, моллагѣча сага дог ураоттадеш дар цо яздыш хиннар. Ма эшаш а вар-кх из цу халача ханашка, ма доаккхал а дора цох! Белгалде деза, тѣема бирсача шерашка гѣагѣагѣа, нохчий йоазонхоша доккхача, меттахьа тохача дешашца хьинаре кѣахьийгалга. Цѣхьаволча сага бе кѣоалам а герзал ирагѣа хул, чѣоагѣагѣа тохаш хул... Коталонга кхоачаш латтилга, фашист ше бенача наькъах дехкевоаккхаш, вай лаьтгара лира тохаш эккхавергволга дувцар цар нахага. Цу хана вѣалла дага а дацар гѣагѣагѣашта, нохчашта 1944-ча шера саькура бетта 23-гѣа ди йоккха харцо, бала баьхьаш доагѣаргдолга. Сталин яхача бѣхача адамо цѣхьаккха бехк боацаш мехках дохадаь; гаьнарча, хийрача мехка чѣкхессачул тѣхьагѣа, ца доха гѣрташ бера хана денз дегѣаца денал кхедде тѣема кѣам.

1944-ча шергара 1955-ча шерга кхаччалца хьехархо волаш, лоархѣамеча дешара моттига кулгал деш хилар Махьмад гаьнарча Казахстане. Тѣхьовра санна дикка наькъадаьлар цу сага вахара наькъ тѣа кѣахьегаш ше мел Юмадаьр, шаьрдаьр. Ош яхача Киргизерча шахьаре хьехархой институте воккхагѣа вола хьехархо волаш хилар из, цул тѣхьагѣа йоккха юкь ялале, марксизма-ленинизма оагѣонцарча кафедра кулгал де оттавир. Цѣхьа ха яьлча, цу институте кулгал де а оттавир из, хьинаре кѣахьегарах. Тайп-тайпара балхаш леладора Махьмада. Наьха Илманцара, политикацара кхетам лакхбеш; болхлошта, ахархошта, лекцеш ешаш, кѣахьийгар цо. Казахстанерча парте Карагандерча комитете кергтерча болхлошун дарже хержар из дѣахо. Лакха хьаькъал долаш, бехктокхаме декхараш кхоачашдеш, хьинар долаш вола Махьмад массанахьа зувш хулар. Ший низ вѣалла кхо-

ца беш, дикаш доаржадеча наькъ тѣа кѣахьегаш, бухь билла водар из. 1956-ча шера гѣагѣагѣа, нохчий мехкабаьнна НГИАССР меттаоттаяьчул тѣхьагѣа, Нохч-Гѣагѣагѣа КПСС обкоме кѣахьеге волавелар. Цѣхьа шу даьлча из оттавир радио кергтерча редактора болх дѣабахьа. Цига кѣахьийгар Махьмада 1964-гѣа шу отгалца.

Вай кѣаман, иштта нохчий кѣаман а хьаькъал дола; дийша, дунен хѣама довза нах эшаш хинна шераш дар уж. Дѣаьхача шерашка хийрача мехка Даьхенах хьегаш, цун лаьтта ког ловзарга сатувсаш лийнна нах шоай вахар тоаде, нийсе гѣрташ чуйнна кѣахьегаш бар. 1959-ча шера цѣхьаттара ши гуллам арабаьлар йоазонхочун. Кѣоалам Юбилла ха хиннаьц цун вахаре. Цо яздыш бирса тѣом латтача хана, хийрача мехка го тувсаш, дог деха кхийстача хана. Тайп-тайпарча шерашка лаьтта хьал, наьха бала, гѣагѣагѣа, адам хьегаш дола хѣамаш белгалдора цо ший говзача йоазошка. Байтех, поэмаех латташ дар гулламаш. Ма чѣоагѣа эшар наха иштта дола йоазош цу халача ханашка! Дерригача хѣамах даьнна хинна адам, юха мехкадаьнна, моллагѣча хѣаманца сакьердалуш, доаккхал деш дар, хѣаьта Махьмад цар вахаре сийрда седька хинна латташ хьаьвоагѣар. «Хала денош» яхача ший повеста даькъа юкьедахийтадар цо гуллама. Цо яздыш дувцарашка, очеркашка гѣолла; ма дукха хѣама дайзар наха! Гѣагѣагѣа литература хьаотташ хиннача шерашка, лоархѣаме моттиг дѣалоацаш хилар уж книжкаш. Юртбоахаме кѣахьегаш болча нахах язйора цо очеркаш, иштта дувцараш а.

Хьинаре кѣахьегаш бола фермашкара дояркаш, бѣаргма кхоачча йолча аренашка хьаьжкѣаш кхеераш, комбайнераш, ахархой бувцар цо, хозача дешашца хеста-

беш, баркал оалаш. Кѣахьегаш хилар хѣара сага вахара наькъ тѣа лоархѣаме долга, сагах визза саг вер кѣахьегам болга кхайкадора Махьмада. Кѣаьстта йоккха моттиг дѣалоацаш бар цун кхолламе истори довзийташ бола оагѣув. Тѣхьоврача шерашка денз, кѣамо хьабена никъ, даьшкара даьшка кхоачаш лорадеш хьадахьа беркате, эздий ладаташ, мехкара хьал тоаде гѣрташ лаьтта сийдола кѣонгаш бувцар цо ший йоазошка. «Хала денош» яха повесть цо хетайир боккхача тѣема шерашта. Моастагѣа вохавеш, ше чугѣортарах дехкевоаккхаш, из эккхавеш духьале яь деналах бизза бола кѣонгаш бувц цо цу тѣа. Исторецара цѣхьаккха хѣама ца доаде хьожаш вар Махьмад. Из да денал хилар, яхь лораяр, ший хѣамах дог лазаш хилар! Вахаре шийна мел дайнар, ше лайнар каьхатага гѣолла малхадаьккха доаржаде гѣрташ йоазонхо.

Хеталу-кх, тахан цун вахара никъ бовза эттача, цу халача ханашка иззал низ, хьинар мичаьвара ихад-хьогѣ цу сага аьле... Ший байташка гѣолла бартаца, безамца, кѣамаш кѣеста ца деш, дахара тѣахьех цо адам. Дегашка дира чов лаьтгача наха эггара эшача хана, малхайиллар цун зовне ека байташ. Наьха дегашта салолам хулар

уж ешаш...СССР низ цѣханкхетарца, вѣаший оагѣув хьаллоацаш хиларца болга белгалдора цо. Диканга кхача гѣрташ кѣахьегар; цѣхьа ше лехачунга, сатувсачунга кхоачаргволга белгалдора цо. Цѣна дог долаш, атта оамал йолаш, мел вовзарашта везавалийта ховш, тешаме, дика новкѣост, доттагѣа ва шийна тѣхьа оалийташ, ваьхар из хьинарах визза хинна саг. Кхувш латташ йола кѣона тѣхье ший йоазошка гѣолла хѣама Юмадеш, кѣахьегаш, толамашка кхача гѣрташ хилара тѣахьехар цо. Ма дика вѣаштѣхье доалар цун из! Литературе лоархѣаме, сийрдалар юташ; кѣахьийга саг ва из. Лакха начѣл дола йоазонхо из хинилга хов вайна, цун вахара никъ бовза эттача.

Ишттача сага кхеллар дѣадовц, дицлуц бѣаьшераш даларах. Доагѣагѣа нийса дош ала ховш, сага дог ураоттаде карагѣдоалаш саг хиннав из, оамал беркате хиларца. Ший дог тешаш хиннача хѣамаех язды ловра цунна, гонахьарча нахага ший царцара безам белгалбора цо, цѣхьа ший тайпара кхеллача байташка гѣолла. Из вѣалла а хиннавац моттигта дош оалаш, даьссача хабарашца сакьердалуш. Боккха, кѣоарга чулоацам болаш хиннай цун хѣара байт. Истори тахка эттача, тахан вайна дукха хѣама корадоегѣа цу сага никъ бовзийташ, из мел тамашийна хьинар долаш саг хиннав белгалдеш. Таханарча гѣагѣагѣа литературе кѣахьегарашта а дика масал дита ваха саг ва Махьмад.

Иштта кѣаман дог лаза кѣонгаш хиннабездаре, фу хургдар-хьогѣ тха литературарах, меттах, исторех, ладатех, аьнна хет, уйла е эттача... Тахан кѣоалам хьекхача кѣонча йоазонхоша кхетаде деза, хѣара дош маѣан долаш, вахара оагѣув бовзийташ, начѣла сийг хоаболиташ хила дезилга. Махьмада кхоллам бовзаш хиннараша цох оалаш хинна дешаш да уж! Шийна тѣхьа книжкаш дита ца леш, доккха дикаш, беркате гѣулакхаш доаржадаь вахав из. Литератураца кхоачарле лелаерашта дика ховргда со фу ала гѣрт... Начѣл дола саг массанахьа наькѣавоалаш, боккха пайда боаржабе ховш, адам ше яхачох тешаде, ший дош хьаллацийта ховш хул. Из да-кх бокѣонца дола начѣл! Гѣагѣагѣа кѣаман яхь йола, дегѣа диза денал дола воѣ хиннав Хьоашаланаькѣан Махье Махьмад. Тѣхьено тѣхьенга бувцаш, яха еза ишттача наьха цѣраш. Эггара халача ханашка, адам дог деха кхийстача шерашка кѣаман дог, кѣаман бос, кѣаман яхь хинна лаьтгараша йита сийрдалар бѣаьшераш даьлча а хоалуш хул... Вай декхар да уж биццабар, хьехабар, цар дитачун хам беш хилар!

Гаьнаш дйаюгга ха

Мах бала ца безача беркатах

Ирчакханаькъан Сали

Хьатлакхаьчай арГанара бйаьсти. Цунца цхьана тйаенай гаьнаш дйаюгга ха а. Вайцига уж дйаюгга мегаргья аьнна белгалдаьд тушола бетта тйехьара итт ди доладелча е бекарга бетта хьалхарча деношка. Сона дага мел доаггача хана, дйаюгга дика га ца корайоаггаш лелаш хулар хьалха шоай коа сомаш кхебе ловш бола нах. Бовзача, безача нахагара ехар дукхагга йолча хана. Хланз дйаюгга гаьнаш ца корош нийслуш хинна халонаш дйаьннай. Арахьара тйаухача машинаша хьона езда тайпа га яхь, цох дукха мах бала ца безаш. Цудухьа га дйаюггаш вола саг вайча дега боккха тоам хул. Га дйаюггача сага дйаюгг сом, цена фо, ййаьхача хана чйоагга эшаш дола йи. Фу хила йиш я цул хозагга?! Цудухьа шоай коа гаьнаш йоацараша уж дйаюггача дика хетаргдар.

Хьалха баьхача вай даьша дукхагга дйаюггаш хиннараш сом луш йола гаьнаш хиннай: йаж, кхор, хьач, боал, комар, бйар. Вешта аьлча, наха накьадаргдар, дукхагга гйю-новкьостал дергдар хиннад цар фуна хоржаш хиннар. Бера хана денз дагаух сона, комарий гаьнаш вай мехкахоша каст-каста дйаюггаш хинна хилар. Уж яггаш хулар наьха наьарга, накьа блоахала, цхьаннахьа карта йисте. Уж кхаьчача, цюз миссел бераш доахкаш хулар цар тйа, цар луш бола сом буаш. Цу тайпара гаьнаш яггар Наьсарера Маггалбике бодача накьа йисте. Цига сецар машинаш, тйабоаггар кьоаной, бесаш дола комараш йиз дйахо дйаюлхар арабаьккхача новкьа. Цхьаболча наха коа юкье е гйашлой накьа йисте йоггар цу тайпара гаьнаш. Уж дйаюгга кхьйола моттиг а йолаш, цига ца еггача нийсагга я дитткомар, хлана аьлча из кхаьчача хана цун кйалгйолла чакхвала кхераме да, барзкьа толхаде тарлу цун йаггаша. Коа цун кйалха истол е машин йооттае йиш яц, машина басар а толхаде тарлу, цул совгга ков а чйоагга бйехду. Цхьабкхача цхьа хлама да укхаза ха дезаш. Комар хул кхали маьей. Маьей комар сом луш яц. Из йовза йиш я бйаьсти цунна тохача «Гйалкхаех», уж ййаьха а йиткьа а хул; хйаьта кхал комара «Гйалкхаш» сома, ховха хул, цу тайпарча комаро сом лу. Со зйаьмига волаш, тха лоалахочун Бйарахой Салангире наьарга яггар йиь комар, аьрда

оаггарахьа яьгга шиь сом луш яр, аьтта оаггарахьа яьггараш, оалаш ма хиллара, хйара шера йаьхара юсар. Иштга лаьрхйа дйаюггача санна яр уж – шиь кхали шиь маьей. Цхьан хана уж дйаюгга саг гаьний хлама дика довзаш хинначох тара ва. Цаховш нийсенна хлама дацар из. Лоархйаьме да сом лургбола а лургбоаца а гаьнаш йовзаш хилар. Кхал гаьна юхе ягга еза маьей га, цо фу тосе (опыление). Маьей кхали хила йиш я нарк, дак, миша, талла, дитткомар, кхьйараш.

Кьаьстга дукха дезаш хиннад вай даьшта бочабйар, цудухьа цхьаьдолча коашка яггаш нийслу моцагга дйаюгга цун га, хланз а кйезига бац из га дйаюгга ловраш. Цу тайпара сайна яйнача цхьан бйара гаьнаш дувца безам ба са укхаза. Аьса наьна мотт, литература хьехаш дола бераш йица, Граждански тйом лаьтгача, Налганаькъан Мандре ваьхача вахар со, Заьзганаькъан Бахьаудина иьзьяь «Турпала вахарцара иьз ди» яха повесть йомеча заман чухьа, цу тйа дувцача хйаман сурт дешархошта дикагга гойтар духьа. Цу коа саг вахацар, тхо бйаргадйаьна чувенача лоалаха вахача зйаьмигача сага дийцар тхона йажий а цаь мара йоацача бйара а гаьнех. Йажий гаьнаш геттара кьаьна йолга атта гуш дар, уж вай Сибре дигале, Мандре дийна волча хана дйаюггачох тара дар. Вай цйадаьккхачул тйехьагга цу коа ваьхав повеста тйа вувцаш вола Мандречун воь Борагган. Из бйар цо дйаюггача аьлар лоалахочо. Хланз геттара лакха, тькьоврош дйа-юха яхийта, низ болаш латтар из. Цу тайпара бйар 25 метр лакха а 400 шера дахаш а хул. Вешта аьлча, цхьан сага дйаюгга га 4-5 ноахала сом луш яхаргья. Дага-лоаттама сурт даьккхар оаха Граждански тйема турпалхочо дйаюггача бйара кйалха. Сом цо алссама а ййаьхача хана а лургхилараш шеко яцар. Зйаьмигача хйаьмах хьахинна доккха беркат дар из. Укхаза а цхьацца хйаьма теркалде, лораде деза. Боккхача наха оалаш хезад сона, цаь доацаш аьнна хургдац из, бйар цйенна юхе догга мегаргдац, нагахьа санна цун овла из дйаюггача сага цйен кйалха боде, из саг кхалх, яхаш, дувц. Из бакьда е харц да сона оалалургдац, хйаьта а ювцаш йола га дйаюггачо теркалдича новкьа хургдац, аьнна, хет сона. Хланз дукхагга дйаюггараш сом лургбоаца гаьнаш я, царна юкье хул дийхк, дакх, дак, кьаьхьэсти, кхьйараш.

Укх тйехьарча хана яьннай вайна гаьнаш-бйидол-

гаш, царех цхьайолчар е йи луц е сом луц. Фо цйендой мича хов сона. Сона-м дикагга хетар моллагга цхьа сом лургбола га юкьарча моттигашка дйаюггача. Масала, Италерча Амальфе го йиш я лимона е граната гаьнаш; Сьесе (Испани) - шапша, Дрездене (Германи) - боалаш; Израиле а Норвеге а наха салолача паркашка, кхьича моттигашка йогг сомий гаьнаш. Вай, цхьайолча хана, нийсса юхамачахьа ду воаш дер. Дагадоагга Овшанаькъан Рашида цйерах стадион йолча моттиге хоза, йоккха сомий беш хинна. Цига баггар гуржий боалаш, гйамггаш, йажаш. Цунга хьожаш саг а вар. Лоамо кйай модж йолаш, Майсиганаькъан Яхьья яхаш вар из воккха саг. Уж гаьнаш дйа а яьха, хьайир стадион, кхь моттиг йоацаш мо.

Цкьа университетга филологий факультет йолча коа нийсвелар со. Декан хиннача Кьулбужанаькъан йаббаса Махьмада хьаьбекхар сога шоаш дйа мел егга га. Царна юкье бар хьач, хьайба, йаж, боал, кхьйараш. Студенташта баа сом хургба цох, хоза хйаьма да-кх из! Гаьнашца кьаьхьа деза, уж дика хургйолаш. Даим йунал лоаттаде деза, цхьа хйаьма царна тоьаш ца хуле, хьа ца хулаш, талха тарлу.

Сона дага мел доаггача хана, гаьнаш лелаш хиннаб тха дезал. Масала, тха даь-дас Сурхо тйарча сомий беша лелабора кйудилга йажаш, беш йизза бйараш. Цар дикка пайда а лора, баа сом а бйар а лоаттадеш. Тха даь-нанас коаналарга дйаюггийтйар борша гаьнаш (каштан), цу хана Наьсаре мода яр цу тайпара гаьнаш дйаюггаш. Из чйоагга дарбане га яле а, из ховш йоггийтйацар йоккхача сага, кхьйола гаьнаш лаха хала дар цу заман чухьа, цул совгга, наьартйе бйехцаяра а дика яр уж. Царех оаггув е кйомлу фоарт хьаьха ухар йулагара цйадоагга доахан. Дика йи лора цар ахан хана наьарга доаллача гйанда тйа ваггача сага. Цул тйехьагга тха нанас дйаюггача, ше эца а йица, гйамггай, кхорий, хьай-

бай, боалий, лилингга гаьнаш. Цар луш хинна сом, тамаш е мегарйолаш, хоза бар. Кхорсов чйоагга латаш, тькьовронаш каглора дозалах, цудухьа уж хьалъехка езаш, цхьабола сом кхачале хьабаккха безаш хулар.

Магасе ваха хайначул тйехьагга, са коаналарга йаьдало дйаюггача шаьхар баьццарьберзаяш йола гаьнаш, зиза тохаш йола кйотаргаш. Царна юкье массехк шу хьалха тйадаьннадар из фу га я сона кьоаста ца лу хетолг. Тахан цох хьахиннай геттара лакха, яьржа га. Ши-кхо шу да цо сом лу, из моаж хьун хьач хиннабар. Хьун хьач миста хул, бакьда из миста-лах хйаьма доацаш, мерза ба. Соаьха цхьа ведар хиллал сом белар цо. Цун тькьовронаш ахан хана кьайлайоаккх нах чуухаш йола готта коаний, хйаьта а из тькьовро дйаьккха лоархйавац со. Га дийна хйаьма санна я, Наьсаре ела латта гаьнаш, дегга маьженаш йоацача залаьхочох тара я. Зехьа аьннадац поэта Чакхенаькъан Саьйда, гаьнаш дйаюахача хана, «наьна багара царгаш» йоахаш санна хеталу. Соаьха гурахьа аз а сай коа дйаюггай массехк га, уж хьахиларга сатувс аз. Уж а сомий гаьнаш я, аз ца буэ а цар сом бургба тйехьа тйабоаггараша. Йалама наха оалаш хезад сона, га дйаюггача сага боккха маьл хул, наха баьккхача цун хйара сомах. Са наьарга аькхи нийсвенна саг, хьалкхйада гаьн тйара хьач ца боаккхаш дйаюггача, новкьа боаггача дешархоша чам боаккх цох, коа болх бе баьккхача наха буь. Из эрий тйаьнна га яле а, сона дикахетар хул цох.

Гаьнаш геттара еза лаьрхйалга ха йиш я, уж йлс-мален керттерча доакьоьх цаь хиларах. Йлс-мала сомий бешамаш хургья йоах, кйалгйолла йодолхаш хиш а долаш. Вай мехкара цхьайола моттигаш, цига ягга гаьнаш бахьан долаш, шоай цйераш дйаьха я. Масала, Сурхотйен топонимца я «Нажай босе», «Дакай аьле» яха моттигаш. Хййла бешага юкье а нийслу царех

цхьаьраш. Нагахьа санна сага-га хоатте:

- Мича вода хьо?

Ше вода моттиг кьайлаьхьа ловш волчо ала тарлу:

-Нажай босе вода.

Кьаьстга а цйихеза я вай берригача мехка Гйалгйайчен «Йоккха сомий беш». Еьригача Европе а дикаггичарех цаь я из проект. «Йоккхача сомий бешага» 1000 гектар лаьтта да, цох 985 гектара тйа йажаш ба, юхедисача лаьттан тйа гуржий боалаш, гйамггаш, шапша я. Эьгара тйехьара цо бу пайда хьагойташ дола таьрахьаш 2023 шерара да. Цу шера вай-цигарча сомий бешо 1, 2 млрд. сома пайда баь хиннаб. Мехка чйоагга накьайоал хьун гаьнаш а. Вай хьунашка дукхагга нийслуш йола гаьнаш я поп, надж, кьаьхьэсти, хьех, кьо-аьк. Царех хьаю геттара лакха дикал йола мебель. Вай мехкара лаьттаех 27% дйалаьцад хьунаша.

Вай Мехкадас а Пачча-хьалкхено а чйоагга йоакхо ю шаьхараш баьццарьберзаяра, хьунаш дийнъяра а шеръяра а. Духхьал укх 2026 шера меттаоттае лерхй 140 гектар хьунаш, царех 105 гектар сага гйонца, 35 гектар – шоаш хьахулача накьаца. Укх тйехьарча 6 (ялх) шера (2019-2025) цу тайпара меттаотта-ья хьунаш я 570 гектар. Ер шу Гйалгйай мехка дйаьхьаькадаьд «Экологие шу санна». Духхьал накьашта уллув дйаюгга лаьрхйад 8 эзар га.

Сай йоазув чакхдоалаш, белгалдаккха ловра вай йо-зонхоша гаьнех, хьунех дукха муггараш яздаь хилар. Масала, Боканаькъан Ахьмада («Екнажа хьу»), Ведажанаькъан Ахьмада («Кхор»), Хамхой Ахьмада («Дак»), Кьоастой Гйалихана «Бйара га», кьаьстга дукха нийслу вайна гаьний цйераш Хьоашаланаькъан йаьлий кхолламе.

Бйаьсти хоза ха я, бакьда из кхь а хозагга е йиш я дукха безача сома га дйаюггача. Воь-йоь даьраша шоай бераца деггайоаггаргйола, кхувргйола га дйаюггар кьаьстга хоза моттиг я.

Нувхаш кезигагӀа хургъяр

ГӀалгӀайче хьожаш ба, тӀахьожам боаца нувхаш ма хулла кезигагӀа хилийта

Султиганакъан Йоакъан

ХӀара шера ГӀалгӀайчен Ӏаьдало, паччахьалкхен болхлоша, юкъярлон ви-калаша, шоай лоӀамагӀа гӀо деш лелараша чакхдох Ӏалам лорадара дукха боламаш. Ший мехках дог лазаш вола хӀара саг цу дикача гӀулакха юкье дакъа лоацаш хул, из дег чура дика хетараш шоай мохк цӀена, лостам болаш хилар; шортга гонахъа баьцаш, хьатӀаьнна гаьнаш а йолаш, Ӏододаш цӀена хий а долаш, из хилар ловш бараш ба.

Воай хьинар, низ тӀабохийташ Шолжа, Эса бердаш цӀендеш, е ЖӀайрахъа лоаман аьлешта кӀалжара нувхаш гульеш, е цу дакъ тӀа белхий беш, вайна дикагӀа гу экологически хьал. Къаьстта дика кхетаду, укх дуненца нийсвича зӀаммига мара воацача сага ишттал чӀоагӀа шийна гонахъара моттиг блехъеш хилар, мел тамашийна хӀама да.

Цун мах оттабича, вайна гуш да, цьбачар нувхаш Ӏойоаржаю, шоллагӀар, царна тӀехъаудаш, хьагулью, цига ала лов, хӀара нувхий ший да ва, къаьстта из ва царех жоп дала дезар а. Из деррига а да, ший йоагӀа моттиге уж Ӏокхуваш ца-хилар бахъан долаш. Нагахъа санна цу тайпара нувхий мухъ хьунагӀа е наькъ тӀа буте, шоана цох гӀод тохаргда. Из чӀоагӀа атта хӀама а да, пайда хьабоалаш а да, даим леладеш хилча.

Дукхачарна дагахъа хетадала тарлу; цу тайпарча наха цӀагӀа кхетам луш хиннабац-хьогӀ, аьнна. Уж ба эггара хозагӀа Ӏалама моттиге нувхаш югараш, блеха тӀормигаш, кӀопилгаш, каьхаташ, шушаш, иштта кхийола «продукци».

Каст-каста вай юрташ-ка, шахъарашка нувхаш го йиш я хьун йистошка, наькъашка гӀолла латташ. Лакхача гаьнаша къайлабоах, цу моттигашка цӀи йийза баьгӀа нах. Шоаш лакхача гаьнашта кӀалха салела баьнначул тӀехъагӀа, царна хала да шоашта тӀехъа нувхаш хьагулье, цар цига дут даьса тӀормигаш, шушаш. Уж еррига нувхаш, цьбан гале чу а ехка, шоаш дӀаболхаш цу моттигера дӀаараяхач. ХьалхагӀа Наьсаре цу тайпара сурт го йиш хулар наькъа йистошка, хӀанз тӀехъарча

хана из дӀадаьннад, хоза лостам баьб массанахъа. Карарча хана «Ӏалам дезараш» Ӏалхан-Чурга хин уллув гӀолла бодача баьцарча баь тӀа боал, шоаш дийнача Ӏаламца самукъадаккха безам болаш хилча. Бакъда, хала хет, шоашта тӀехъа дукха Ӏоакъингаш, яьсса шушаш юташ уж дӀаахар.

Психологе оагӀорахъа вай уйла е эттача, гуш да царна ха дезилга, кезига мукъагӀа цар уйла еш хилча, шоашца салолаш багӀача новкъосташа, из баьцара аре нувхех хьалъюзаш санна мара, шоай лерхӀам а цар беш цахилар. Дика новкъостий, уж хьалхарча аргӀагӀа тешшаме, цӀена нах хила беза. Уйла ел, мел эхъ ца хеташ хила веза, Дала хьаенна хоза моттиг блехъь дӀаводаш вола саг! ТӀаккха цох малагӀа новкъост вергва? Гуш да цига хьаькъал эшилга. Цудухъа лоархӀаме да вай бераш, нийса кхетам луш, зӀаммига долаш хьалкхедар; моллагӀа хана кийча долаш баьцовгӀаш, хьайбаш лораде, уж лелаш дола Ӏалам блех ца де, шоай хьамсара мохк хоза хургбола оагӀув лелае. Саг, нийса кхетам луш, хьалкхеваш хилара тешал деш дац цо тайп-тайпарча боламашка дакъа лоацаш хилар - из хила веза экологи лораяра хаттараш дагалатташ. ТӀаккха цо шийна гонахъара Ӏалам лорадергда, къаьхьегаргда цунна деш дола зулам кезигагӀа хилийта гертташ. Тха, советски ханашка кхийнача наьха, массаза а вӀаштӀехъдалацар из иштта де; бакъда тешаш да тхо, кердача Россе ноахало из дергда, аьнна.

Берий а ондаргий а тахан дика таронаш я; ГӀалгӀайчен Ӏалам лорадара хьал шоай доалахъа дерзаде, из хьинар кхьчарна дӀадала, Ӏалам лораду боламаш дӀахьоча хана. Блаьсти кезига дӀа-юха хьовш хилча сага шийна а аттагӀа да, берий даьша-ноаноша шоашкара дӀагойта деза дика гӀулакхаш, уж Ӏомаде деза хӀама хьадара тӀера хургдолаш. Га дӀайогӀа, хин йистош цӀенъе, наькъ тӀара кхертӀой дӀадаха, дика гӀулакхаш де шоай кулгашца.

Экологе хаттар лоархӀаме да тахан массайолча Россе моттигашка а дерригача дунен тӀа а. МоллагӀа белхий бар тахан бок-

кха лерхӀам болаш да, цар хьалкхебу тайп-тайпара хаянна нах Ӏалам лорадара тӀера болаш.

Вай мехка Президентта В. В. Путина, волонтӀерий балха мах оттабеш, белгалдир; тахан цар экологически хьал тоадара балха юкье дакъа лоацаш хилар гетгара лоархӀаме да, аьнна.

Вай массане а дика кхетаду керттера декхар - дерригача дуненъяр санна ГӀалгӀайчен экологи хилийтар. Вай декхар да из дикагӀа яр, кхоана Ӏалам дийна хургдолаш, хий мала йиш хургйолаш, фо цӀенагӀа хургдолаш.

МоллагӀа сага кхетаде хала дац, цо укх дунен тӀа мел леладер вӀалла боацача маьха да, кхоана экологически хьал телхе. Вайна лов, тӀехъенна мах баь варгвоаца цӀена, дика таронаш йита, цар вахар дика хургдолаш.

Ӏалам мел лораде дезаш да, из хӀалакхуле вай вахар боацача маьха долга, ер дуне кхьча беса дерзаргдолга ховш да вайна, ишколе дагӀа хана денз хьалхадоахаш хиларах. Карарча хана Ӏилма хьалхадьлар, технически хьалаш хилар бахъан долаш, цо дикка таро лу уж моттигаш юххера бларгаго. Юха а ала лов уж дешаш: «Вай кхеташ доагӀа цига лаятара хӀама доацилга ховш хилар мел унзара да, кхьметтел цьха кьург билла фо а е цьха коана Ӏаьржа лаятта доацаш, из дуне миссел дола доазув даьсса да. Вай тӀадахаш долча лаятан тӀа а иштта хила тарлу, вай

Ӏалам лорадеш ца хуле».

Каст-каста нийслу кхалажаш йоагаеш хиларца, Ӏалама зе деш йола моттигаш. Уж нийслора республикан тайп-тайпарча кхаленашка. Дукха каьхаташ, пакеташ, шушаш, хьамча хӀамаш йоагае эттача; километраш цар кӀур дӀа-юха кхухъаш, наьха могошал йоаеш зе доал цох. Дукхазе нийсеннад, лотаяь кхалаж цьбан гаьнарча юрта йоагаш яле а, цох хьайоагӀа хьадж а кӀур а вайга Ӏуйрийна хьакхоачаш, хӀаьта цох тӀабужаш бола кӀурз машина кораш тӀа, гаьний гӀаьнаш тӀа уллаш. Ираза цу тайпара кхераме хьал тӀехъарча хана юхадьннад. Кхь а дикагӀа дар, из вӀалла кхь хургдоацаш, дӀадаьккхача. Цу дерригненна чӀоагӀа наькьадоалаш да Росийски Федерацие моттигашка къаман проекташ кхоачашъеш хилар, цо дика юстардоах уж кхоачамбоацараш. Цига хоадам боллаш белгалду керттера декхараш - гонахъара Ӏалам меттаоттадар, лорадар. Цу гӀулакхо хӀара росийски мининга хьалхашка декхар оттаду, тайп-тайпара доазонаш тоадара, нувхаш гуль-яра, цӀена фо, хин таронаш лораяра.

Укх тькаь итт шера дукха хӀама де таро хилар ГӀалгӀайчен, экологе оагӀув лерттӀача боарам тӀа йоаккхача. Экологе дош даим ГӀР кулгалхочо Келаматанакъан Махьмуд-Ӏаьлас, Паччахьалкхено къаьстта терко лоаттаеш хиннад. Из дош кхоачашдеш дакъа лоацаш я республикан Ӏалама

Министерство, экологически даькъ тӀара болхлош, лоӀамхой болама викалаш, из болх лелабеш йола паччахьалкхен оагӀонаш. Цул совгӀа, дукхача бахархоша а шоашкара дика дакъа лоац, уж ба дег чура Ӏалам дезараш.

Таханарча вахаре вай кхетадеш хила деза, экологически хьал цӀена ца хилча даргдоацаш, ер ха латтилга. ГӀалгӀайчен Ӏаьдала хьалхашка латташ да промышленни къаьхьегам гӀишлош хьалъяр, шахъара чудоагӀа зӀаммига, керда доазонаш хьакхоллар, транспорта хьал дегӀадоаладар. Цу тайпара балхаш деш болча наха уйла е еза, шоаш беш бола болх цӀена хилийтара, арахецаш йола продукци дукхагӀа хилийтара, технически из хаттар дика кхоачашдара. Цу юкье царна дагадоагӀаш хила деза керттердар: моллагӀа йола проект Ӏалама зе кезигагӀа деш хила еза, гонахъарча Ӏалама. Из деррига вай тахан кхувш йоагӀа тӀехъенна хьалхадаккха деза - уж ба итт, тько, тькаь итт шу кхь даьлча баха безараш. ТӀаккха вай таро хургъя ГӀалгӀайче эггара хозагӀа йола, дийнача Ӏалама юкье улла республика хилийта. Вай цӀена хийш, гобаьккха латта лоамаш, баьцара баьш, миho лестаеш ягӀа лакха бовхъаш дола гаьнаш я из деррига кхоачашдара йола таронаш. Укх тӀехъарча тькаь итт шера вӀашагӀдехка паччахьалкхен, юкъярлон экологи лораяра дола гӀулакхаш кхь а дукхагӀа совдаха деза вай.

«ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» ПРАВИТЕЛЬСТВА РИ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КОРРУПЦИИ +7 (8734) 55-11-57, ЕДИНЬИЙ ТЕЛЕФОН СЛУЖБЫ СПАСЕНИЯ 112

СЕРДАЛО

Учредитель:
Государственное
автономное учреждение
«Издательский дом
«Сердало»

Главный
редактор:
Курскиева Х.А.

Адрес редакции и издателя:
Республика Ингушетия,
386101, г. Назрань,
Тер. Центральный округ
пр. И.Базоркина, 60.
Тел.: 8 (8734) 77-11-84
Бухгалтерия: 8 (8734) 77-10-85.

Газета зарегистрирована
Управлением Роскомнадзора
по Республике Ингушетия.
Рег. номер ПИ № ТУ 06-00033
от 16 декабря 2024 г.

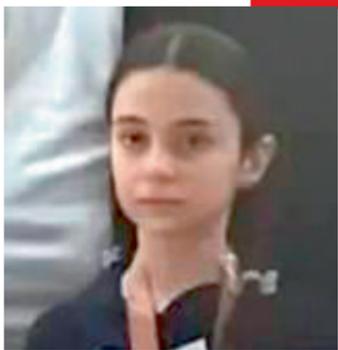
E-mail: serdalo@yandex.ru
Сайт газеты: serdalo.ru.

Набор и верстка произведены
в компьютерном центре
ГАУ «Издательский дом «Сердало».

Время подписания номера
по графику в печать:
25 марта 2026 г.
Фактически 17:20.

Точка зрения авторов может не
совпадать с позицией редакции.
При перепечатке
ссылка на газету обязательна.
Письма, рукописи, фотографии,
рисунок не рецензируются и не
возвращаются.
Свободная цена

Газета отпечатана в издательстве
«Южный регион»,
с готовых диапозитивов
Адрес: 357600, Ставропольский край,
г. Ессентуки, ул. Никольская, 5.
Заказ № _____ Тираж: 2000 экз.

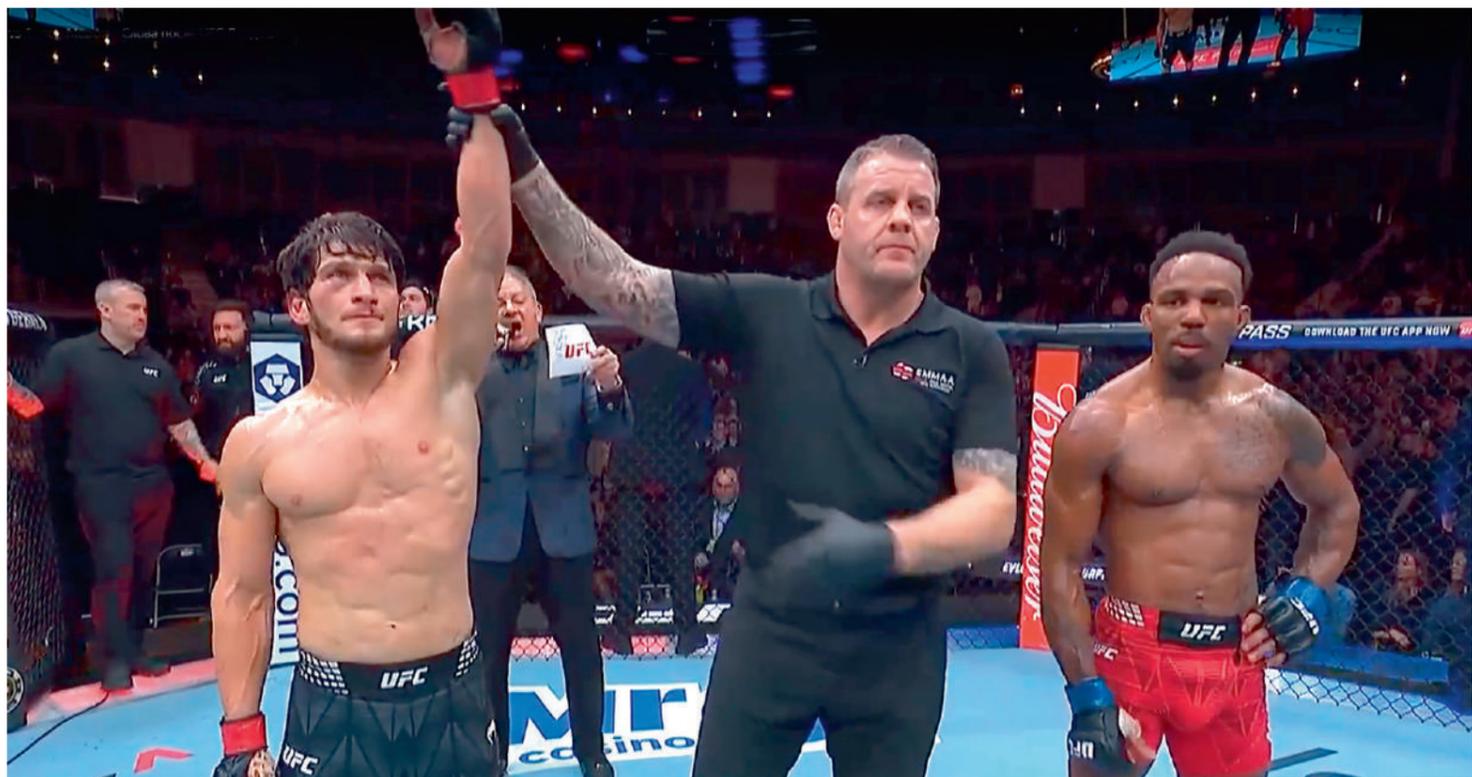
«Рамадан-Мубарак» яхача программированех йолча яхъашка, толам баьккхар Магасерча дешархочо

Гаьгенаькъан Мартина

«Кванториум» яхача берий технопарк доакъашхо йолча Овшанькъан Аята хьалхара моттиг яккхар «Рамадан-Мубарак» яхача программированех йолча моттигерча яхъашка. «Сердалога» из хоам бера цу моттигера.

«Рамадан бетта, Ид аль-Фитр цайна хетаяь проекташ кхолла езаш бар доакъашхой. Шолжа-Шахьарерча таьрахъашца дувзадена-рех долча дешара №1 йолча лицей ИТ-клуба дешархой бар яхъаш вIашагIехкараш. Scratch (марцхилг) оагIонца дIахьош бар болх.

ЭIамагIар тематически «открыткаш» хьадора, хIаьта боккхагIар «анимированни истореш» хьакхоллар. «Открытка» яхача оагIонца кхоалагIа моттиг яккхар «Кванториума» дешархо йолча Овшанькъан Аята», - дийцар тха газетига.

Эшалуш воаца Йовлой Мовсар котваьлар Мёрфи Леронал, Лондоне хиннача UFC яхъе

Курскенаькъан ИбрахИм

Великобритане столице, цIихезача «02 Арене» чакхъьлар, UFC Латарий Бийсан 270 чIоагIа болча спортсмений Йовлой Мовсара, Англе викала Лерон Мёрфе яхъ.

Уж латаш хилар, пхе даькъа йийкъа хиннача хана. Йовлой Мовсара, латара техника дика лелаш, боарам лорабара оагIонаш хила езача беса йолаш, шийца яхъеванначул дикагIа латаш ше хилар гойтар. Моттигерча наха хьаллоацаш хиннавале а, Лерон Мёрфена карагIдаланзар российский

спортсмен эшаве. Юххера, латара чаккхе еш, котало дIаелар ГалгIайчен спортсмена.

Ше котвалар хьакхайкадаьчул тIехьагIа вай спортсмена даькъалабийцар ше хьаллоацаш хиннараш, иштта аьлар организацие цIи яккхара дIахьош йолча яхъашка ше кийча хилар. Говзанчаша лоархI, Мёр-

фегара цун «цIагIарча» доазон тIа котало яккхара Мовсарих керттера кандидат ву хьатIайоагIа хана тIехкара даккхара.

Лерон Мёрфена ший мехка ше эшавар чIоагIа Iаткъаш хилар, хIаьта Йовлой Мовсар MMA дунен лакхаленаш йоахаш ва дIахо а.

УнахцIена вахар - керттерча моттиге

Къаман проекташка гIолла, спорта хьал тоадеш ба Илдарха-ГIалий тIа

Гаьгенаькъан Мартина

ХIанзчул ворхI шу хьалха цхьа ФОК, цхьа стадион мара яцар шахьаре; спортаца бувзам лелаберашта. Спортацара гIулакх боагIацар боараме тоадара тIехьа боккха эшам бар из. 20 шу хьалха шоай болх дIаболабаь моттигаш я уж, цул совгIа вIаший йисте а я. Цох кхетаду вай, спортаца массахана бувзам лелабе ловрашта ма хетта аьттув боацIагIа. ХIаьта цу шахьарера дукха кагирхой, бераш спорта моттигашка аха ловш дар.

Бакъда тахан, беркатеча къаман проекташка гIолла, дукха хувцамаш де аьттув ба мехка, иштта Илдарха-ГIалий тIа а. 2019-ча шера денз, «Спорт - вахара оагIув» яхача къаман проектага гIолла, Заречни оалача ураме ФОК хьалъьий; Кирова цIерагIча ураме воркаут-доазув дола зIамига стадион яьий; Заводской оалача урам тIа федеральни проектага гIолла цхьабкха стадион хьаелла аьттув баьннаб.

Шахьаре спорта моттиг хьаелла ловш къаьбегаш ба

тахан хьакимаш. 2027-ча шера «Спорт - вахара оагIув» яхача къаман проектага гIолла, шахьара 1-ча даькъ тIа, наьк де моттиг йолаш, ФОК хьалъе лерхI. Цу гIулакха лаьрхIа ЖБИ йолчаьхьа 1,5 гектар йола лаьттан доазув къоастадаьд. Шахьарерча администраце белгалдечох, спорта залаш дукхагIа мел хул моттигера

спортсменаш а дукхагIа хургаба. Цунга хьежжа ма мога низ тIабохийташ тоаде лерхI из гIулакх.

Спортаца бувзам лелабе аьттув луш йола моттигаш хилча, дукхагIа адам тIадаржаргIа спорта, шоай дегIа хьал меттадоаладе ловш. ХIаьта шоаш бахачара гаьна йоацаш уж моттигаш

хиларо дикка аттачаьхьа доаккх бахархой хьал. Бераш, кагирхой, боккхийбараш спорт хьаллацара тIахьехаш боккха болх ба мехка боаржабер. Вай массане кхетаде деза, вахар унахцIена дIадахьа, дегIа хьал лерттIа хилийта, кадай, хьинаре долаш даха безам бале; спорт эггара керттерча моттиге оттае езилга.

ОБЪЯВЛЕНИЯ

В соответствии с Законом Российской Федерации от 26 июня 1992 года № 3132-1 «О статусе судей в Российской Федерации» Квалификационная коллегия судей Республики Ингушетия объявляет об открытии вакантной должности председателя Джейрахского районного суда Республики Ингушетия, мирового судьи судебного участка № 11 Республики Ингушетия, мирового судьи судебного участка № 19 Республики Ингушетия.

Заявления и документы, перечисленные в пункте 6 статьи 5 вышеуказанного закона Квалификационной коллегией судей Республики Ингушетия, принимаются с «26» марта 2026 г. до 18:00 ч. «17» апреля 2026 г. Обращаться по адресу: г. Магас, ул. К. Кулиева, д. 6, Управление Судебного департамента в Республике Ингушетия, к секретарию Квалификационной коллегии судей Республики Ингушетия - Джаниеву М.Б.О.

Утерянное удостоверение ветерана серии ВВ №116293, выданное в 2010 г. на имя Дохильгова Якуба Умаровича, считать недействительным.

Утерянный аттестат серии №00624008688387, выданный школой-гимназией «Марем» г. Магас в 2022 г. на имя Угурчиева Магомеда Мусаевича, считать недействительным.